

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΜΕΛΟΥΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ. — Περὶ Γαληνείων ὄρων καὶ ἰδίως περὶ τῶν ὄρων «ἀνάδοσις εὐανάδοτος, δυσανάδοτος» μετὰ δύο ἐπιμέτρων, τὸ I διὰ τὸν Γαληνόν, τὸ II διὰ τὸν Ψελλόν, ὑπὸ Γεωργίου Α. Σκλαβούνου τοῦ Τιθορέως.

Μελετῶν τὰ κείμενα τοῦ Γαληνοῦ ἔκδ. Kühn, ἰδίως τὸ «περὶ χρείας μορίων» τ. III καὶ IV καὶ τὸ «περὶ τροφῶν δυνάμεως» τ. VI, καὶ μάλιστα τὸ «περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνύδρων ζῳῶν τροφῆς» τ. VI, συχνὰ ἐσυναντοῦσα τοὺς ὄρους «ἀνάδοσις, εὐανάδοτος καὶ δυσανάδοτος καὶ τὸ ρῆμα ἀναδίδοσθαι (= τὰς πεφθείσας τροφάς)». Ὅπως συλλάβω ἐναργέστερον τὸ νόημα τῶν ὄρων τούτων, ὡς εἶναι φυσικόν, ἔρριπτα καὶ ἐν βλέμμα εἰς τὴν κάτωθεν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου *λατινικὴν μετάφρασιν*. Καὶ πρὸς ἔκκληξίν μου διεπίστωνα, ὅτι εἰς ταύτην ὁ ὄρος ἀνάδοσις πάντοτε μετεφράζετο μὲ τὴν λέξιν «*distributio*», ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, σημαίνει *διανομή*¹. Ὅθεν ἐζήτησα νὰ διαφωτισθῶ ἀπὸ τὰ Λεξικά τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, τὰ ἡμέτερα καὶ τὰ ξένα. Καὶ πρὸς ἔκκληξίν μου πάλιν εὐρῆκα, ὅτι ἐρμηνεύονται εἰς αὐτὰ ἡ μὲν λέξις «ἀνάδοσις» = *πέψις χώνευσις*, ἡ «εὐανάδοτος» = εὐπεπτος καὶ ἡ «δυσανάδοτος» = δύσπεπτος.

Ἐξαίρεσιν μόνην κάμνει ὁ *Θησαυρὸς* τοῦ *Ἐρ. Στεφάνου*, ὅπου διὰ τὸ «ἀναδίδωμι καὶ ἀνάδοσις» σημειοῦται: *Reddo, forma novitia apud Suidam = πιδύειν*.

Τὸ «*πιδύειν*» μοῦ ὑπενθύμισεν ἀμέσως τὸν νεώτερον βιολογικὸν ὄρον «*διαπιδύσις*», διὸ καὶ μ' ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν περαιτέρω ἔρευναν, καθόσον ὁλονὲν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως πολλῶν χωρίων τοῦ κειμένου τοῦ Γαληνοῦ κατέληγα εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τοῦλάχιστον διὰ τὰς ὑγρὰς καὶ τὰς γυλοποιηθείσας τροφάς ὁ ὄρος «ἀνάδοσις» πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ *ἀπορρόφησις* (= *absorption*). Ἀκόμη περισσότερον ἀνεθάρρυνε, ὅτε ἐκ τῶν ἀρχαίων κειμένων ἔμαθα, ὅτι καὶ ὁ Πλάτων² ἐν Τιμαίῳ (Γαλην. V, 705) τὴν ἀνάδοσιν ἀποκαλεῖ *ὑδρείαν, ἀντλησιν* = *ἀναρρόφησιν*.

Σημειωτέον δέ ὅτι ὁ Γαληνὸς τὴν ἀπορρόφησιν τῆς πεφθείσης τροφῆς ἐκ τῶν ἐντέρων εἰς τὸ ἥπαρ τὴν ὀνομάζει *ἀνάδοσιν*, διότι ἐπὶ ὀρθίας στάσεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος τὸ ἥπαρ κεῖται ὑψηλότερα τῶν ἐντέρων καὶ ἐπομένως ἡ τροφή «*δίει*» πρὸς τὰ ἄνω = ἀναβαίνει.

Ἄλλ' ἐξετάσωμεν πρῶτον, τί λέγει ὁ Γαληνὸς εἰς τοὺς ἰατρικοὺς του ὄρους (τ. XIX, 373). Ἐκεῖ εὐρίσκομεν δύο μορφάς (τύπους) ὀρισμοῦ:

¹ Ὁ Ἐρασίστρατος τὴν ὀνομάζει «*διάδοσιν*» (Γαλην. II, 104).

² *Ι. Καλιτσοννάκη*, Ὁ Πλάτων καὶ ἡ συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τὸν νεώτερον πολιτισμὸν. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθ. Τόμ. 21 (1946) σ. 19 κέξ. (Λόγοι).

Γ. Οἰκονόμου, Ἡ ἰδέα τοῦ καλοῦ παρὰ Πλάτωνι. Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθ. τόμ. 23 (1948) σ. 190 κέξ.

*
* *

1) Ἐνάδοσις ἐστὶν *ὀλική* τῆς *πεφθείσης* καὶ *οἰκονομηθείσης* τροφῆς εἰς πάντα τὰ τοῦ σώματος μέρη καὶ μέρη ὑπὸ τοῦ ἐμφύτου θερμοῦ.

2) Ἐνάδοσις ἐστὶν *ὀλική* τῆς *πεφθείσης* τροφῆς ὑπὸ τοῦ κατὰ φύσιν θερμοῦ εἰς τὸ ὅλον σῶμα μετὰ τῆς οἰκείας *μεταβολῆς* καὶ *κατεργασίας*.

Καὶ εἰς τὰς δύο μορφὰς τοῦ ὅρισμοῦ «*ἐνάδοσις*», τρία εἶναι τὰ σπουδαιότερα σημεῖα, τὰ ὁποῖα ὑπογραμμίζω ἐνταῦθα. Πρῶτον ἡ λέξις *ὀλική* (= ἔλκτικὴ δύναμις=ἐπισπαστικὴ), ἡ ὁποία σημαίνει *τράβηγμα* πρὸς τὰ ἔσω (= *ἀπορρόφηση*), εἰς τὴν ὁποίαν ἀμέσως ἐπακολουθεῖ ἡ *διανομή*, τὴν ὁποίαν ὁ Ἐρασίστρατος ὀνομάζει *διάδοσιν*. Δεύτερον τὸ «*μετὰ τῆς οἰκείας μεταβολῆς καὶ κατεργασίας*» (= πέψως). Τρίτον «*τὸ πεφθείσης τροφῆς*». Δὲν πρόκειται λοιπὸν κατὰ τὴν ἐνάδοσιν περὶ *πέψως* = *χωνεύσεως*, οὔτε περὶ *ἀπλῆς διανομῆς* = *διαδόσεως*, ἀλλὰ περὶ τῆς δευτέρας *φάσεως*, διὰ τῆς ὁποίας διέρχονται αἱ προσληφθεῖσαι τροφαὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον σχῆμα: *Πρώτη φάσις*, ἡ πέψις καὶ ἡ κατεργασία (χημικὴ) τῆς τροφῆς.— *Δευτέρα φάσις*, ἡ ἐνάδοσις τῆς πεφθείσης καὶ κατεργασθείσης τροφῆς εἰς τὸ ἥπαρ = *ἀπορρόφησης* κατὰ τὸν νεώτερον νεοελληνικὸν ὅρον.— Καὶ *τρίτη φάσις* εἶναι ἡ *διανομή* ἢ *διάδοσις* ἀπὸ τοῦ ἥπατος εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ σώματος κατὰ τὰς τότε σφαλερὰς ἀντιλήψεις περὶ *αἰμοκυκλοφορίας*.— Ἡ λατινικὴ μετάφρασις παντοῦ τὴν ἐνάδοσιν καλεῖ *διανομήν* = *distributio*.

Ἄλλ' ὑπάρχουν τόσα πολλὰ χωρία τοῦ κειμένου τοῦ Γαληνοῦ, ποὺ λαλοῦν ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ἐνάδοσις = *ἀπορρόφησης*, ὥστε ἀσφαλῶς θὰ Σᾶς ἐκούραζα, ἂν ἐπιχειροῦσα ν' ἀναγνώσω ὅλα αὐτὰ ἐνώπιόν Σας. Διὸ περιορίζομαι ἐνταῦθα εἰς τὰ κυριώτερα.

Ὁ ὅρος «*ἀπορρόφησης*» (= Absorption) ἐπεκράτησεν ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ ὀρολογίᾳ, (ἀπορροφήσις, οὕτως εἶπεῖν, τὸν παλαιότερον ὅρον «*ἀπομύζησης*» καὶ τὸ ρῆμα ἀπομύζω, ποὺ μεταχειρίζεται ὁ Λουκάς Παπαιωάννου εἰς τὸ σύγγραμμά του καὶ εἰ τις ἄλλος κατ' ἀπομίμησιν). Αἴτιον τούτου εἶναι, ὅτι παράπλευρα πρὸς τὸν ὅρον «*ἀπορρόφησης*» ἐπλάσθη ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ὅρος «*προσρόφησης*» πρὸς ἀπόδοσιν τοῦ ξένου ὅρου Adsorption τοῦ du Bois Raymond, ποὺ σημαίνει κατὰ ἄλλο. Ὡστόσο ὅμως φρονῶ, ὅτι πρέπει νὰ διατηρήσωμεν καὶ τὸν ὅρον «*ἀπομύζησης*» καὶ τὸ ρῆμα «*ἀπομύζω*» (προτιμῶ τοῦτο ἀπὸ τὸ ἀπομύζω) πρὸς περιγραφὴν τῶν μεταβολῶν τῶν *παρυφωτῶν* ἢ *κρασπεδωτῶν* κυττάρων (= Saumzellen) τοῦ ἐντερικοῦ ἐπιθηλίου. Ὁ Γαληνὸς διὰ τὸ ἀπομύζω μεταχειρίζεται τὸ διὰ τὴν νεοελληνικὴν ἀπαρχειωθὲν βδάλω = *πιπιλίζω* = *βυζαίνω*, καὶ τὸ *ἀναρροιβδέω*.

Διὰ τὸν ἀμύητον, τ. ἔ. τὸν μὴ ἱατρὸν ἀναγνώστην, θεωρῶ σκόπιμον νὰ εἶπω συντόμως ἐνταῦθα κατὰ τί διαφέρει ἡ ἀπορρόφησης ἀπὸ τὴν προσρόφησης.— Ἡ ἀπορρόφησης (= Absorption) προϋποθέτει μεταβολὴν καὶ χημικὴν κατεργασίαν τῆς προσληφθείσης τροφῆς, ἐνῶ ἡ προσρόφησης (Adsorption τοῦ du Bois Raymond), εἶναι, οὕτως εἶπεῖν, *μηχανικὴ ἐπικόλλησις* (= προσκόλλησις = ἐφίξις = προσίξις) συνήθως κοκκωδῶν οὐσιῶν ἀλλὰ καὶ ἀεριοῦχων ἢ ἐν

διαλύματι τοιούτων. Τῶν στερεῶν οὐσιῶν γνωριμότεραι εἶναι ὁ *ιατρικὸς ἄνθραξ* (= Carbo adsorbens = προσροφητικὸς) καὶ ὁ *κοιλίνης* (= λευκὸς βῶλος — ἄργιλος).

Τὰ μόρια τῶν δύο τελευταίων οὐσιῶν ἐπικολλῶνται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἐπιβλαβῶν (δηλητηριωδῶν) οὐσιῶν, π.χ. τῆς *στρυχνίνης*, περὶ τὰ μόρια τῶν ὁποίων σχηματίζουσι, οὕτως εἰπεῖν, *ἀδιαχώρητα ἔλκτρα*, καθιστώντα τὰς δηλητηριώδεις οὐσίας *ἀνενεργεῖς* ἔναντι τοῦ ὄργανισμοῦ. Ἐντεῦθεν ἐπὶ δηλητηριάσεως ἀτόμου τινὸς διὰ *στρυχνίνης ἀπὸ τοῦ στομάχου*, ὁ ἰατρός, μετὰ πλύσιν τοῦ στομάχου μὲ νερὸ διὰ οἰσοφαγικοῦ καθετήρος, χορηγεῖ ἄφθονον κόνιν *ιατρικοῦ ἄνθρακος* (βλ. Γ. Ἰωακείμογλου, Φαρμακολογία, ἔκδ. 2α, τ. I, σελ. 13, τόμ. II, σ. 70, 71).

Ἄν ὁ Διοσκορίδης ἐγνώριζε τὴν χρῆσιν τοῦ *ιατρικοῦ ἄνθρακος*, δὲν εἶμαι ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς θέσιν ν' ἀποφανθῶ. Ξεύρω ὅμως ἐξ ἰδίας ἐμποτείας ἀπὸ τὰ ἐν Τιθορέᾳ (= Βελίτση) παιδικὰ μου χρόνια, ὅτι οἱ ἀγρόται, ὁσάκις τὰ παιδιά των ἔπασχαν ἀπὸ δυσπεψίαν συνοδευομένην ὑπὸ ἐμπνευματώσεως (εἶχαν πρισμένην = φουσκωμένην τὴν κοιλίαν) ἐχορήγουσι εἰς αὐτὰ κόνιν *ξυλανθράκων* ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τῶν εἰς τὴν παραστιὰν καέντων ξύλων, ὀδηγούμενοι ἴσως ἀπὸ κάποιον *γιατροσόφι*. Ἐσβεσμένους ἄνθρακας τρώγουσι καὶ αἱ ἔγκυοι κακόχρημοι γυναῖκες, πού ἔπασχαν ἀπὸ κίσσαν (κίτταν = διεστραμμένην ὄρεξιν), Γαλ. VII, 133.

*
* *

Συνεχίζων τὰ περὶ «ἀναδόσεως» λέγω: ὅτι ὁ Γαληνὸς ἐν τόμ. III, 284 γράφει: ὁ μὲν γὰρ *οἰσοφάγος* ὁδὸς σιτίων, ἡ δὲ *γαστήρ* (= *στόμαχος*) ὄργανον πέψεως, τὸ δ' ἔντερον *ἀναδόσεως* κτλ.

Ἐν τόμ. III, 335 ὁ Γαλ. ἀναφέρει, ὅτι ἐπὶ τῶν πλείστων *πιτηνῶν* τὸ *τυφλὸν ἔντερον* εἶναι διπλοῦν καὶ ἐπιλέγει: «Καὶ γὰρ οὖν, καὶ εἴ τι διέλαθε τὴν ἀνάδοσιν ἐν τῇ κατὰ τὸ λεπτὸν ἔντερον διόδῳ, τοῦτο ἐν τῇ κατὰ τὸ τυφλὸν ἔντερον ἐπὶ πλέον μονῇ (= διαμονῇ) πᾶν ἀκριβῶς ἐξικμάζεται (= ἀπομυζᾶται).

Ἐνῶ δὲ ὁ Daremberg¹ ἐν τῷ περισπουδάστῳ αὐτοῦ ἔργῳ ὀρθῶς κατενόησεν, ὅτι ἔδῳ δὲν εἰστοχεῖ τὸ *distributio* καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀνωτέρω περικοπήν τοῦ Γαληνείου χωρίου μεταφράζει: *si donc quelque particule a échappé à l'absorption etc.*— ἡ λατινικὴ μετάφρασις ἐξακολουθεῖ «τὸ γουδί τὸ γουδοχέρι» νὰ μεταγλωττίζη: *distributionem fefellerit* (= διέφυγε τὴν διανομήν).

Ὅτι ὅμως εἰς ὠρισμένα χωρία ἡ λατινικὴ μετάφρασις ἀναγκάζεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ ἐξηγήσῃ παραφραστικῶς τὴν ἀνάδοσιν = *ἀπορρόφησιν*, συναγεται ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Γαλ. II, 213, ἔνθα μεταχειρίζεται τὴν λατινικὴν λέξιν *pertranscit* (= διέρχεται = διαπερᾶ τὸ τοίχωμα τοῦ ἐντέρου).

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ὁ Γαληνὸς διαλαμβάνων περὶ τῶν *κωθωνιζομένων* (μπεκρῆδων) λέγει: «Ὡσπερ, νῆ Δία, πολλοῖς κωθωνιζομένοις πάμπολυ τάχιστα μὲν *ἀναδίδεται* τὸ ποθέν, οὐρεῖται δ' ὀλίγου δεῖν ἅπαν ἐντὸς οὐ πολλοῦ χρόνου. Καὶ γὰρ *κάνταῦθα* τῇ τε τῆς ποιότητος οἰκειότητι (=καταλληλότητι) καὶ τῇ

¹ Daremberg, Oeuvres anatom., physiol. et medic. de Galien, Paris 1854, τόμ. 2, σ. 319.

τῆς ὑγρότητος λεπτότητι, καὶ τῇ τῶν ἀγγείων καὶ τῶν κατ' αὐτὰ στομάτων (στομίων: Σκλαβ.) εὐρύτητι τὸ τάχος συντελεῖται τῆς ἀναδόσεως».

Ὅλιγον δὲ κατωτέρω λέγει: «τὸ μαῦρο καὶ θολερὸ κρασί ἀναδίδεται βραδύτερον διὰ τὸ πάχος αὐτοῦ, παρὰ τὸ λευκὸν καὶ λεπτὸν (Γαλ. II, σ. 214).—Ἐν τῷ τόμῳ VI, σ. 800, προκειμένου περὶ τοῦ οἴνου τῆς Κιλικίας: «ὁ δὲ κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀβάτης (οἶνος) αὐστηρὸς τε ἅμα καὶ γλυκύς ἐστιν, ἐξ ἐναντίων ποιοτήτων συγκείμενος· διὸ καὶ μοχθηρὸς ὑπάρχει, μήτε ἀναδιδόμενος, μηδ' ὑπερχόμενος (μὴ κατερχόμενος ἕως τὸν πρωκτόν), ἀλλ' ἐπὶ πλέον τε παραμένων τῇ ἄνω γαστρὶ καὶ πνευματιῶν (φουσκώνων) αὐτήν»¹.

Ἄλλ' ἀκόμη ἐναργεστέραν ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ὅτι ἄλλο πέψις καὶ ἄλλο ἀνάδοσις, μᾶς παρέχει ἡ περικοπή ἐκ τοῦ τόμ. XV, 457, 462, ἔνθα ὁ Γαληνὸς προκειμένου περὶ τῆς πισιάνης², ὡς τοῦ καλύτερου ἐδέσματος (φαγητοῦ), διὰ τοὺς πυρέσσοντας, ἐναργῶς διαστέλλει (ἐξεχωρίζει) τὴν πέψιν ἀπὸ τὴν ἀνάδοσιν ἐπιλέγων: «Ἐὰν καὶ τὸ ὀρθῶς πέψισθαι καὶ τὸ ἀναδίδοσθαι παρῆ».

*
* *

Ἐνας σφαλερὸς ὄρος εὐρίσκει εὐκόλως μιμητάς, ὅταν αὐτὸς εἶναι δισήμεντος ἢ πολυσήμεντος καὶ ἐπὶ πλέον δὲν στηρίζεται ἐπὶ σαφῶν ἐνδείξεων καὶ ἀκριβῶν παρατηρήσεων. Διὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς φανῆ παραέξενον, ἂν πολλοὶ τῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων τὴν «ἀνάδοσιν» μεταφράζουν, ἄλλοι μὲν διανομήν, ἄλλοι δὲ πέψιν.

Οὕτω π. χ. ὁ Theod. Puschmann³ ἐν τῇ διτόμῳ περισπουδάστῳ αὐτοῦ πραγματεῖα περὶ τοῦ διασήμου ἑλληνοσ παθολόγου τοῦ βου μ. X. αἰῶνος (= 570 μ.Χ.), τοῦ Ἀλεξάνδρου Τραλλιανοῦ (ἀπὸ τὰς Τράλλεις τῆς Λυδίας = τὸ σημερινὸν Ἀϊδίνιον), ἀδελφοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἐν σελ. 400 τοῦ 2ου

¹ Ἐν τ. XV, 645 τὸν Ἀβάτην οἶνον καλεῖ Ἀναβάτην, προφανῶς ἐξ ἀμαρτήματος τοῦ ἀντιγραφέως, διότι ἐν τόμ. VI, 800 ῥητῶς λέγει ὁ Γαληνὸς «ὁ Κιλικίος οἶνος Ἀβάτης ἀπὸ χωρίου (τῆς Κιλικίας) τὴν προσηγορίαν ἔχων». Ὅμοιον ἀμάρτημα γραφέως εἶναι τὸ ἐν τ. IV, 195, ὅπου προκειμένου περὶ τῶν φούθηκων λέγεται: «παρέφισαν ταῖς μήτραις ἐν τοῖς κατὰ τὸ ἐπιγάστριον χωρίοις» ἀντὶ ὑπογάστριον. Τοῦτο ἀφῆκε ἀδιόρθωτον ὁ νέος ἐκδότης τοῦ Γαληνοῦ Helmreich.

² Πισιάνη ἐκ τοῦ πῖσιω = ξεφλουδίζω. (Γαλ. VI 816 καὶ XV 452 - 462) Πισιάνη = ξεφλουδισμένα κριθαί. Βραζόμενα καλῶς παρέχουν χυλὸν = γλίσγραμμα = Mucilago. - Τὸ πλιγούρι ἢ μολογοῦρι τὸ ὠνόμαζον «τράγον» οἱ ἀρχαῖοι. Μετεχειρίζοντο δὲ αὐτὰ οἱ σωματέμποροι (ἀνδραποδοκάπηλοι) καὶ πρὸς λεύκασιν τοῦ προσώπου τῶν δούλων, ὅπως τοὺς πωλῶσι εὐκολώτερον (Γαλ. XV, 459).

³ Theod. Puschmann—Alexander von Tralles. Wien 1878 - 9, ἔκδ. Wilh. Baumüller.

τόμου τῆς πραγματείας του ταύτης τὴν περικοπὴν τοῦ Τραλλιανοῦ, ὅτι ὅλα τὰ ὑπ' αὐτοῦ μνημονευθέντα θεραπευτικὰ μέσα κατὰ τῆς *θερμῆς δυσκρασίας τοῦ ἥπατος*¹ «τὴν ἀνάδοσιν ταχεῖαν ἐργάζονται» μεταφράζει: «eine rasche *Verdaung herbeiführen*», ἀντὶ καθ' ἡμᾶς «ἐπιφέρουν ταχεῖαν ἀπορρόφησιν».

Ὁ Puschmann ἐν τ. II, σ. 163 τῆς πραγματείας του κάμνει μνείαν καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχιάτρου Ἰακώβ τοῦ *Ψυχρόστου*, ὅτι πάντοτε ὑγρανοῖσῃ (ψυχρῶ) τροφῇ ἐκέχρητο καὶ διὰ τοῦτο ἐπωνομάσθη *Ψυχρόστος* (= ψυχόχρηστος).

Ἐξ ἄλλου ὁ Θεόφιλος πρωτοσπαθάριος² ἐν σελ. 86 τοῦ ἔργου του ἀποκαλεῖ τὴν ἀνάδοσιν *διανομήν*, ἐνῶ ὀλίγον πρωύτερα ἐν σελ. 76 γράφει: «Ταῦτα (τὰ μεσαραικὰ φλέβια) ἀφαρπάζουσι τὸν καθαρώτατον χυλὸν καὶ τὸ σκύβαλον δὲ ὑποχωρεῖ εἰς τὰ παχέα ἔντερα». — Καθ' ἡμᾶς τὸ ἀφαρπάζω ἐρμηνευτέον = ἀπορροφῶ. Ἀλλαχοῦ τοῦ ἔργου του ὁ Πρωτοσπαθάριος λέγει, ὅτι ἐπὶ ἀσιτίας ἐκ λιμοῦ, ὅπως π.χ. κατὰ τὴν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας γερμανικὴν κατοχὴν, τὸ τυφλὸν καὶ τὸ κόλον παρέχουν τροφήν εἰς τὰ πλησίον κείμενα ὄργανα.

Ἐνδιαφέρον, βέβαια, θὰ εἶχε καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς ἀραβικῆς μεταφράσεως τοῦ Γαληνοῦ. Ἄλλ' ὅταν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅσα λέγει ὁ Hyrtl, ἡ διαφώτισις ἐξ αὐτῆς θὰ ἦτο πενιχρά.

Τὰ ἔργα τοῦ Γαληνοῦ, λέγει ὁ Hyrtl (*Anatom.*, σ. 48), γραμμένα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, μετεφράσθησαν τὸν 11ον αἰῶνα εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν κατὰ διαταγὴν τοῦ Νορμανδοῦ βασιλέως *Robert ἐκ Σικελίας* ὑπὸ τοῦ *Nik. Rubert de Regi*. Μετεφράσθησαν δὲ ἐκ τῶν ἤδη ὑπαρχουσῶν Ἑβραϊκῶν καὶ Ἀραβικῶν κειμένων, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἔγιναν προσιτὰ εἰς τὴν Δύσιν (Εὐρώπην), εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (= 11ος αἰὼν μ.Χ.) ἦτο τελείως ἄγνωστος!

Σπουδαιότερον ἴσως ἐνδιαφέρον θὰ εἶχεν ἡ μελέτη καὶ ἀντιβολὴ τῆς μεταφράσεως εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν τῶν ἀνατομικῶν καὶ τῶν *ιατρικῶν ὄρων* ὑπὸ τοῦ σοφοῦ *Μιχαὴλ Ψελλοῦ*, τοῦ 11ου μ.Χ. αἰῶνος (1019 — 1096 μ.Χ.), περὶ τῶν ὁποίων βλέπε κατωτέρω εἰς τὸ Ἐπίμετρον II.

¹ Ὡς κατάλληλα θεραπευτικὰ μέσα ὁ Ἀλέξ. Τραλλιανὸς συνιστᾷ: 1. τὸν χυλὸν πτισάνης (βλ. ἀνωτ., σ. 2, ὑποσημ. 2). — 2. ἄρτον ἔχοντα ῥίζαν σελίνου¹ ἐν τῇ ἐψήσει. — 3. ἴντιβον (ἀντίδια) καὶ κισώριον (= πικραλίδας). — 4. σόχον (= ζόχον) καὶ πρὸ πάντων — 5. τὴν ὠμὴν σαλάταν τοῦ τρωξίμου (τρωξίμον = κολλιάνδρον ἢ κοριάνδρον).

² Θεόφιλος πρωτοσπαθάριος, Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς. G. A. Greenhill, M. D. Oxonii MDcccxi — Τὸ ὄνομα πρωτοσπαθάριος ἦτο τιμητικὸς τίτλος τῆς Αὐλῆς τοῦ Ἡρακλείου (610 — 641). Τὸ καθ' αὐτὸ ὄνομά του ἦτο *Φιλάρετος* καὶ *Φιλόθεος*.

¹ Τὸ σέλινον καὶ τὸ πετροσέλινον (μακεδονήσι) ὡς ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ *Φιλίπ' Ἀργέντη* καὶ *Στίλ. Κυριακίδου*, Ἡ Χίος παρὰ τοῖς γεωγράφους καὶ τοῖς περιηγηταῖς, Ἀθ. 1946, μετεφέρθησαν ἐκ Χίου εἰς Ρώμην ὑπὸ Χιώτου κηπουροῦ καὶ ἐφντεύθησαν τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐπαύλει Albani. — Ὁ Γαλ. VI, 338 τὰ συνιστᾷ κατὰ τῆς νεφρολιθιάσεως καὶ τῆς ποδάγρας.

Ἄλλ' ὁ σοφὸς Μ. Ψελλὸς ἔγραψε καὶ περὶ ἄλλων βιολογικῶν θεμάτων, τὰ ὅποια ἐπιγράφει «παντοδαπὴ διδασκαλία». Μία τῶν διατριβῶν ταύτης, ἡ ὠμοπλατοσκοπία, διαλαμβάνει περὶ τῆς ὠμοπλατταίας οἰωνοσκοπίας, ἣτις ἀσκεῖται καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπὸ τῶν ποιμένων, παραπέμπω δὲ περὶ αὐτῆς εἰς τὴν ἐν τῷ περιοδικῷ Ἐστία ἔτ. Α' (1876) σ. 221 - 22 = Λαογραφ. Σύμμ. Α', σ. 77 - 79 δημοσιευθεῖσαν διατριβὴν τοῦ Ν. Πολίτου.

Ἐτέρα διατριβὴ ἔχει ὡς θέμα τὴν λέξιν *κερατᾶς*. Δισχυρίζεται ἐν αὐτῇ ὁ Ψελλός, ὅτι ὅσα ζῶα δὲν ἔχουν κέρατα (= ἀκέρατα), εἶναι ζηλότυπα πρὸς τὰ θηλυκὰ (γαμετάς των), ἐνῶ ὅσα φέρουν μακρὰ κέρατα δὲν μάχονται διὰ τὰ θηλυκὰ, τὰ διατελοῦντα ἐν ὄργασμῳ, ἀλλ' ἀνέχονται αὐτὰ νὰ τὰ ὀχεύουν καὶ ἄλλα ἄρρενα ὡς π. χ. ὁ ταῦρος. Ἄλλ' ἡ γνώμη αὕτη δὲν ἐπικυροῦται ὑπὸ τῆς καθ' ἡμέραν πείρας. Παράδειγμα ὁ τράγος καὶ ὁ κριός. Τὴν διαψεύδει δὲ καὶ ὁ Αἰλιανὸς (220 μ. Χ., Ἰστ. περὶ ζῴων) ὁ ὁποῖος εἰς τὸ Α, στίχ. 26 γράφει. «Μάχονται μὲν ὑπὲρ τῶν θηλειῶν ὡς ὑπὲρ ὠραίων γυναικῶν καὶ οἱ τράγοι πρὸς τράγους καὶ οἱ ταῦροι πρὸς ταῦρους, καὶ ὑπὲρ οἴων (γιὰ τὶς προβατίνες) οἱ κριοὶ πρὸς τοὺς ἀντερῶντας (βλ. ἐπίμετρον II).

Ἡ τρίτη διατριβὴ τῆς παντοδαπῆς διδασκαλίας τοῦ Μ. Ψελλοῦ, φέρει τὸν τίτλον: «Διὰ τί παραβάλλουσιν ἄλλας οἱ νομεῖς τοῖς θρέμμασι», ἥτοι διατὶ οἱ ποιμένες δίδουν ἐκτὸς τῆς ἄλλης τροφῆς καὶ ἄλατι εἰς τὰ ποίμνιά των (συνήθως γιδοπροβάτα). Αὕτη εἶναι δι' ἡμᾶς μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα, διότι ἀναφέρει τὸν ὄρον *ἀνάδοσις*. Καὶ ἀπαντᾷ ἐπὶ τούτου ὁ Ψελλός: «Διότι τὴν ὄρεξιν ἢ δριμύτην (τοῦ ἄλατος = ἄλμυρότης = ἄλκότης) ἐκκαλεῖται (= προκαλεῖ) καὶ τοὺς πόρους ἀναστομοῦσα (= διανοίγουσα) ὧδε ποιεῖ τῇ τροφῇ (κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προετοιμάζει) τὴν ἀνάδοσιν (ἀπορρόφησιν) τῆς τροφῆς (πέψιν μεταφράζει ὁ Λατῖνος). Καὶ τὰ βοσκήματα (= ποίμνια) γονιμώτερα καὶ πρῶθυμα πρὸς συνουσίας¹ ἐντεῦθεν καθίστανται. Καὶ αἱ κύνες δὲ (ἐπίτοκοι σκύλαι: Σκλ.) ταχέως τίκτουσι, τάριχον ἐπεσθίουσαι (= τρώγουσαι καὶ ἀλατισμένον κρέας)². Καὶ ἐπιλέγει ὁ Ψελλός:

¹ Οἱ παλαιοὶ διὰ τὸν συνδυασμὸν τῶν γιδοπροβάτων καὶ καθόλου τῶν ζῴων εἶχον ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη τὸν ὄρον *ὀχεῖ* διὰ τὸ ἄρρεν καὶ *ὀχεῖται* διὰ τὸ θῆλυ. Ἐκ τοῦ ὀχεύω ἐσχημάτισαν τὴν λέξιν *ὀχευτής* (ἴππος) ἀντὶ τοῦ *ἐπιβήτωρ*, καὶ τὸν ὄρον *ὀχεῖον* = τὸν τόπον ὅπου συνέβαιναν ἢ *ὀχεία*. Οἱ σημερινοὶ ποιμένες τῆς Ρούμελης διετήρησαν τὸν σλαβικὸν ὄρον *μαρκάλος* ἢ *μαρκάλισμα* - *μαρκάλω* διὰ τὸ ἄρρεν - *μαρκαλιῶμαι* διὰ τὸ θῆλυ.

² Ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀλιπάστων ὀφείλεται εἰς τὸ ἄλλας ποὺ περιέχουν, τὸ ὁποῖον διεγείρει εἰς συστολὴν τὰς *λείας μυϊκὰς ἵνας* τῆς μήτρας (= μωμητηρίου). Ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης ὀρμηθεὶς ἐξετέλεσα πρὸ ἐτῶν μετὰ τοῦ μαιευτῆρος *Τρόφ. Ἀδριανάκου* ἐπιτυχῆ πειράματα πρὸς ταχεῖαν ἀποκόλλησιν τοῦ πλακοῦντος (βλ. *Γ. Σκλαβούνου*, Περὶ ταχεῖας ἀποκολλήσεως τοῦ πλακοῦντος. Ἑλλ. Ἰατρ. Ἐπιθεώρ., Μαΐου 1919.—Ἀρχεῖα Ἰατρικ., Μαΐου 1919—*Monats-*

τὸ δὲ ἄλλας θεῖον, ὁ ποιητὴς εἴρηκεν, ἐν οἷς λέγει: «πάσσε δ' ἄλως θείου, διότι θεῖαν κέκτηται δύναμιν, τὰ νεκρὰ τῶν σωμάτων εὖσηπτα, ἄσηπτα ἐργαζόμενον».

Ἄλλ' ὅλα αὐτὰ παριστοῦν ἀπήχησιν ἐκείνων, πὺρ ἔχει ἤδη γράψει ὁ Ἀριστοτέλης: Περὶ ζώων ἰστ., ἐν τῇ λέξει *άλυσμός* (βλέπ. κεφ. VI, 94, 133 καὶ κεφ. 8, 70, 72, ἔκδ. Aubert Wimmer, Leipz. 1868).—Πάντως δὲν ἤμπορεῖ κανεὶς ν' ἀρνηθῆ τὴν *λογοτεχνικὴν ἀξίαν*, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ σοφὸς Ψελλὸς καὶ εἰς τὰ βιολογικὰ ζητήματα.

*
* *

Ἐπὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν θέματος διὰ τὸν ὄρον «ἀνάδοσις» ἀναφέρω καὶ τὸν ἐκπρόσωπον τῆς Ἀνατομικῆς τοῦ 19ου αἰῶνος, τὸν *J. Hyrtl*.

«Οἱ ἀρχαῖοι, λέγει ὁ Hyrtl, τὴν αἱμοποίησιν τῆς πεφθεισῆς τροφῆς ἐφαντάζοντο ὡς ἐξῆς: αἱ μεσεντέριοι φλέβες, τ. ἔ. αἱ ρίζαι τῆς πυλαίας φλεβὸς τοῦ ἥπατος, *ἀπορροφῶν* (= *aufsaugen*) ἀπὸ τὸν ἐντερικὸν σωλήνα τὸν χυλόν».

Καὶ περαιτέρω ἐπέξηγεῖ τὴν σφαλερὰν περιγραφὴν τῆς διανομῆς τοῦ χυλοῦ εἰς τὰ διάφορα ὄργανα ἔνεκα ἀγνοίας τῆς *μικρᾶς* (πνευμονικῆς) καὶ τῆς *σφαλερᾶς* ἀντιλήψεως περὶ τῆς *μεγάλης* αἱμοκυκλοφορίας (διὰ τὰ καθέκαστα παραπέμπω εἰς τὸ κείμενον τοῦ Hyrtl, βλ. ἀνωτέρω).

*
* *

Ἄλλὰ πῶς γίνεται ἡ ἀνάδοσις (= ἀπορρόφησις) τῆς τροφῆς κατὰ Γαληνόν;

Ὁ Γαληνὸς ἐν τόμ. II, 213 λέγει, ὅτι ἡ ταχύτερα ἀνάδοσις ἐξαρτᾶται (πλὴν τῶν ἄλλων) καὶ ἐκ τῆς εὐρύτητος τῶν *στομάτων* (ὀπῶν), τὰ ὁποῖα ἐμφανίζον τὰ τριχοειδῆ τῶν ἐντέρων (βλ. ἀνωτ., σ. 3-4), ὡς Γαλ. τ. VII, *διαπήδησιν* (Ἀνατομ. τ. 3 εἰκ. 147).—Ἡ σφαλερὰ αὕτη δοξασία ἔσχυσε χάρις εἰς τὸ κῆρος τοῦ Γαληνοῦ μέχρι τοῦ 1760 μ. X. καὶ κατὰ περιέργον τρόπον ἀπεδόθη ὑπὸ τινων νεωτέρων εἰς τὸν Lieberkühn (1760 μ. X., βλέπ. Patzelt περὶ ἐντέρου Ἱστολογ. Möllendorff, σ. 99).

Ὅμως πρὶν εἶπω περὶ τῆς ἀπορροφήσεως κατὰ Γαληνόν, ἐπιθυμῶ νὰ διαλάβω συντόμως περὶ δύο παλαιῶν καὶ σχεδὸν συγχρόνων μὲ τὸν Γαληνὸν συγγραφέων, πὺρ ἐχρησιμοποίησαν τὴν σφαλερὰν δοξασίαν τοῦ Γαληνοῦ πρὸς ἐξήγησιν διαφόρων φαινομένων τοῦ κλάδου τῶν.

Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἀρχαίας φαρμακολογίας, ὁ *Διοσκοροδῆς*. Αὐτὸς ἐπεκαλεῖτο Ἀναζαρβεὺς μὲν, διότι ἐγεννήθη στὰ Ἀνάζαρβα τῆς Κιλικίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1 αἰῶνος μ. X. (Γαρσὸς ἢ πρωτεύουσά της) *Pesch*—*schrift f. Geburtshilfe und Gynäckol.*, τ. 5, 1920—*Surgery, Genecolog. und obstetr.*, 1920, pag. 169.—Γ. Σκλαβούνου Ἀνατομικὴ, ἔκδ. 3, τόμ. 2, σελ. 705) καὶ Ἀνατομ. ὁδόντ., σ. 309.

δάκιος δὲ ἢ Πεδάσιος, διότι κατήγετο ἐκ τῆς πεδιάδος. Ἄλλ' εἰς τὸν Διοσκορίδην — προφανῶς ὁ λαός, — εἶχαν δώσει καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν *παρωνύμιον* (παραγκώμι, παρατσούκλι) ὁ *Φακᾶς* διὰ τοὺς πολυπληθεῖς *φακούς* (= κρεατοελιές = ἀκροχορδόνες) τοῦ προσώπου του¹.— Ὁ ἄλλος συγγραφεὺς εἶναι ὁ ἐξ Ἐφέσου πολὺπειρος καὶ ἔγκριτος γυναικολόγος, ὁ *Σωρανός*², (100—150 μ. Χ.)

Ὁ *Διοσκορίδης* λοιπὸν ἐν τῷ ἔργῳ του (τόμ. II, σ. 5, ἔκδ. Kühn, 1830) γράφει: «ἐκλύουσι γὰρ τὰς ἐνεργείας τῶν ἐπεισαγομένων φαρμάκων (δηλητηρίων) καὶ τὴν ἀνάδοσιν αὐτῶν κωλύουσι, προπεπληρωμένων τῶν πόρων (= στομιῶν, = ὀπῶν: Σκλαβ.) ὑπὸ τῆς προληφθείσης τροφῆς».

Ὁ *Σωρανός* ἐξ ἄλλου (βιβλ. IV, Corp. Medic. ἔκδ. Hberg 85, 30) διὰ τὴν διατροφήν τοῦ βρέφους συμβουλεύει: «μέχρις ἂν παγῇ τὸ νήπιον *μόνον διατρέφεσθαι γάλακτι* στενῶν γὰρ ἔτι τῶν ἀραιωμάτων (πόρων: Σκλαβ.) ὑπαρχόντων ἐπισφαλές ἐπὶ τὴν στερεωτέραν προέρχεσθαι τροφήν βραδυποροῦσαν μὲν πρὸς τὰς ἀναδόσεις διὰ τὴν στενότητα τῶν πόρων (= στομιῶν τῶν ἀγγείων: Σκλαβ.)».

Καὶ οἱ δύο εἰρημένοι συγγραφεῖς κάμνουν λόγον περὶ πόρων (στενῶν ἢ εὐρέων), ἐνῶ ὁ Γαληνὸς ρητῶς κατονομάζει τὰς εἰς τὰς τριχοειδεῖς φλέβας ὑπαρχούσας ὀπὰς καλῶν αὐτὰς «στόματα» (= στόμια).

Καὶ διερωτᾶται τώρα τις, πῶς κατέληξεν ὁ Γαληνὸς εἰς τὴν δοξασίαν ταύτην! Περὶ τῆς ἀπορίας ταύτης μόνον ὑποθέσεις (εἰκασίας) δυνάμεθα νὰ κάμωμεν, ἀφοῦ δὲν κατέχομεν καμμίαν ἄλλην συγκεκριμένην ἀνατομικὴν ἀπόδειξιν.

Ἡ ἰδική μου «ὑπόθεσις» εἶναι ἡ ἐπομένη, μολοντί δὲν ξέρω ἀκριβῶς ἂν καὶ ἄλλος τις ἔχη ἐκφέρει αὐτήν, ὅτι ὁ Γαληνὸς παρετήρησε μὲν ὄντως τὰ ἀγγειακὰ στόμια τῶν τριχοειδῶν φλεβίων τοῦ ἐντέρου, ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἦσαν φυσικά· ἦσαν προϊόντα τέχνης, παραχθέντα ἐκ τοῦ τρόπου τῆς θανατώσεως τῶν πειραματοζῶων, τὰ ὁποῖα ὁ Γαλ. ἀπέπνιγεν ἐντὸς ὕδατος (τ. II, 233, 423, 505, 701). Βλ. καὶ *Ergebn. d. Anat. Abderhatten*.

Ὁ Γαληνὸς πρὸς ἐξέτασιν ἰδίως τῶν ἀγγείων καὶ τῆς καρδίας ἀπέπνιγεν ἐντὸς ὕδατος τοὺς πρὸς τὸν ἄνθρωπον πλησιεστέρους πιθήκους, τοὺς ἀνούρους = ἀκέρκους = μαγώτους, (βλέπε ἀνακοίνωσίν μου ἐν Πρακτ. Ἀκαδ., τόμ. 19 (1944) 307, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ Ἑλλην.

¹ Ἐκτὸς τοῦ *Διοσκορίδου* τοῦ *Φακᾶ* (= τοῦ Ἀναξαρεβέως) ὁ Γαληνὸς ἐν τ. XIX, 64 ἀναφέρει καὶ ἓνα ἄλλον Διοσκορίδην, τὸν *Ἡροφίλειον*. Τοῦτον ἐλέγχει ὁ Γαληνὸς ὡς κακῶς ἐξηγήσαντα τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἱπποκράτους καὶ ὡς ἀντιγράφαντα ἐξ ἄλλων.

² Ὑπῆρξαν καὶ τρεῖς ἄλλοι Σωρανοί. Ὁ ἓνας ἐκ τούτων κατήγετο ἐξ Ἐφέσου καὶ ἀνῆκε καὶ αὐτός, ὅπως ὁ πρῶτος γυναικολόγος, εἰς τὴν *μεθοδικὴν σχολήν*. Ὁ τρίτος Σωρανὸς ἀπεκαλεῖτο *Κῶος* καὶ ἔγραψεν ἔργον περὶ τῶν βίων τῶν ἀρχαίων ἰατρῶν, ἀπολεσθὲν δυστυχῶς, καὶ 4ος Σωρανὸς ἦτο ἐκ Κιλικίας μετὰ τὸν Ἱπποκράτη (βλ. *Schoulant, Die Bücherkunde f. ält. Mediz.* 1841, σελ. 82—94 καὶ *Daremberg, Oeuvres d'Oribase*).

Ίατρικῆ τῆς Θεσσαλονίκης τῆς 6 Ἰουν. 1947: «Περὶ τοῦ πυθμένους τοῦ στομάχου καὶ τῆς περυστολῆς αὐτοῦ κατὰ Γαληνόν» (εἰς σ. 594 ὑπόσημ. 2 ἀντὶ τὴν ἐτύφλωσα τὴν κοιλιὰ μου διορθωτέον: ἐτύλωσα τὴν κοιλιὰ μου). -- Πρὸς τοῦτο εἶχεν ὁ Γαλ. κατάλληλον ξύλινον κάδον, εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ὁποίου ἔδενε διὰ σχοινίων τὰ πρόσθια καὶ τὰ ὀπίσθια ἄκρα τοῦ πιθήκου, ὅπως καταστήσῃ αὐτὸν ἀκίνητον. Μεθ' ὃ ἄφινε νὰ ρέῃ νερὸ ἀπὸ τὴν βρύσιν εἰς τὸν κάδον, ἕως συγκαλυφθῆ ὑπ' αὐτοῦ ὁ πίθηκος.

Ὡς εἶναι πρόδηλον εἰς πάντα ἰατρὸν τὸ οὕτως ἐξ ἀσφυξίας ἀποθνήσκον ζῶον, ἀνατεμνόμενον εὐθὺς κατόπι, θὰ ἐνεφάνιζε τὰ τριχοειδῆ ἀγγεῖα τοῦ ἐντέρου, ἀλλὰ ἐνίστε καὶ τοῦ ἐγκεφάλου, μεστὰ αἵματος. Τὰ ἀγγεῖα τῶν λαχνῶν τοῦ ἐντέρου θὰ ἦσαν ἐστηκότα (= τετωμένα) ἐκ τῆς ὑπερπληρώσεως αὐτῶν μὲ αἷμα, εἰς πολλὰς δὲ θέσεις θὰ ἐνεφάνιζεν ὁ βλεννογόνος τοῦ ἐντέρου «ἐκχυμώσεις» ἢ καὶ αἰμορραγίας τριχοειδεῖς ἕνεκα ρήξεως τοῦ τοιχώματος αὐτῶν.

Ἐνα τέτοιον βλεννογόνον τοῦ ἐντέρου ἐξετάζων (ἴσως ὑπὸ τὸ ὕδωρ) ὁ Γαληνὸς καὶ βλέπων τὰς ὀπὰς, ὁπόθεν ἀνέβλυζεν αἷμα, ἐξελάμβανεν αὐτὰς ὡς κατὰ φύσιν στόμια (στόματα) τῶν ἐνδολαχνίων τριχοειδῶν φλεβίων. Γ. Σκλαβοῦνον, Ἐνατ. τ. 2, εἰκ. 166, 171 καὶ Ἐνατ. ὀδόντ., εἰκ. 204.

*
* *

Γενικῶς εἰπεῖν, ὁ Γαληνὸς δὲν εἶχε παγίους ὄρους. Ἡ ρευστότης αὕτη ἀναγκάζει αὐτὸν συχνὰ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὸ περίφημον: «ἢ ἔτσι τὸ εἰπῆς ἢ ἄλλῶς τὸ πρᾶγμα δὲν διαφέρει = «οὐ διοίσει». -- Ἄλλ' εἶναι εἰς πάντα ἐπιστήμονα ἄντικρυς φανερόν, ὅτι ἄνευ καθωρισμένης (παγίας) ὀνοματοθεσίας (= ὀρολογίας) δὲν προάγεται ἡ Ἐπιστήμη. Διότι, ἐὰν ὁ Γαληνὸς κάθε φορὰ, ποῦ ἔγραφε περὶ «ἀναδόσεως», διέστελλεν (ἐξεχώριζεν) αὐτὴν καθαρὰ καὶ ξάστερα ἀπὸ τὴν διανομὴν ἢ διάδοσιν τῆς πεφθείσης τροφῆς (= distributio), σήμερον δὲν θὰ ἐσυζητούσαμεν περὶ τοῦ νοήματος (= νοῦ) τῶν ὄρων τούτων.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Γαληνὸς (ὡς ἐμφαίνεται ἐξ ὅσων λέγει ἐν τόμ. VII, σ. 45-46) δὲν συμφωνεῖ μὲ ἐκείνους τοὺς πεπαιδευμένους, ποῦ θέτουν πρῶτα τὰ ὀνόματα καὶ ὕστερα ζητοῦν νὰ κατανοήσουν τὰ πράγματα, καὶ κατατρίβουν ὅλον τὸν βίον των «εἰς τὴν περὶ τῶν ὀνομάτων ἔριν». Εἰς τὸν ἀκολουθοῦντα τὴν ἀντίθετον διαδικασίαν, ἦτοι πρῶτον «σπεύδει ἐπὶ τὰ πράγματα» καὶ ὕστερα θέτει τὰ ὀνόματα, συνιστᾷ ὁ Γαληνὸς νὰ θέτουν ἐκ τῶν εἰς τοὺς Ἑλληνας συνηθισμένων ὀνομάτων ἐν μόνον διὰ νὰ μὴ προκύπτῃ ἐκάστοτε ἀσάφεια ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τῶν πολλῶν. Ἄλλ' ἐδῶ ἀκριβῶς ἀληθεύει τὸ νεοελληνικὸν ρητὸν «δάσκαλε ποῦ δίδασκες καὶ νόμον δὲν ἐκράτεις». Ἄνὰ πᾶσαν περιγραφὴν ὄργανου ἀραδιάζει πλείονα ὀνόματα

Διὰ τὸν ἐγκεφάλου ἐν τ. V, 259 λέγει δὲν διαφέρει νὰ εἴπῃς: τὸ κυριεῖον ὄργανον τῆς διανοίας - τὸ ἡγεμονικόν - τὸ ἡγούμενον καὶ δεσπότην καὶ ἄρχον - τὸ λογιζόμενον - τὸ νοοῦν καὶ φρονοῦν.

Διὰ τὸν νωτιαῖον μυελὸν ἐν τ. VIII, 328 λέγει: Ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο μυελός, ὕστερότερα προσετέθη «διορισμοῦ χάριν» ἢ λέξις νωτιαῖος, ὥσπερ καὶ διανχένιος καὶ χαχίτης καὶ ψωίτης· εἶτα σχεδὸν ἅπαντες εἴθισαν αὐτὸν ἀπλῶς νωτιαῖον.

Διὰ τὸ διάφραγμα ἐν τόμ. VIII, 327 λέγει: «Τὸν δὲ κάτω τοῦ θώρακος ὄρον (ὄριον), οἱ μὲν παλαιοὶ πάντες ὀνόμαζον φρένας, εἶθ' ἀπλῶς ἐπελθὸν αὐτοῖς (εἶτε διότι ἔτσι τοὺς ἦλθε εἰς τὸν νοῦν), εἶτε, ὡς τινες οἴονται, διότι φλεγμαινόντος αὐτοῦ βλάπτονται τὴν φρόνησιν οἱ κάμνοντες (= οἱ ἄρρωστοι παραφρονοῦσι). Ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος δ' ἤρξατο καλεῖ-

σθαι *διάφραγμα*, διότι ὁ Πλάτων ἐφρόνει, ὅτι τὸ *διάφραγμα* (Ἀνατ. τ. I εἰκ. 405, τόμ. 2, εἰκ. 205, — Ἀνατ. ὀδόντ., εἰκ. 193, 194, 240) χωρίζει τὴν καρδίαν, ἐν τῇ ὁποία κατασκηνοῖ τὸ *θυμοειδὲς μέρος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου* (= *θάρος, ἐλπίς, ὄργη* κτλ.) ἀπὸ τῆς ἡπαρ, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδράζει τὸ *ἐπιθυμητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς* (ὄρεξεις, ὀρμαί).

Ὅμως ἄλλα εἶναι τὰ δικαιολογοῦντα τὸν Γαληνὸν διὰ τὴν ρευστότητα τῆς ὀρολογίας του. Καὶ πρῶτα - πρῶτα ἡ τότε κατάστασις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (ἑλληνιστικὴ καμπή), ὡς τοῦτο δῆλον γίνεται πρῶτον, ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ ὄροι ἢ λέξεις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς *μετέλλαξαν ἔννοϊαν* (π.χ. ὁ στόμαχος ἀρχικῶς ἐκαλεῖτο οἰσοφάγος, ὑστερότερον γαστήρ = στομάχι, ἐξ οὗ ὁ νεώτερος ὄρος *γαστροῦτις* ἀντὶ *στομαχῆτις*)¹ ὄρονθας οἱ παλαιοὶ ὠνόμαζον γενικῶς τὰ *πιτηνά*, ἀπὸ τοῦ Γαληνοῦ ὅμως περιώρισαν τὴν λέξιν *ὄρονθες* διὰ τὰς ἀλεκτροίδας καὶ τοὺς ἀλεκτρούνας (Γαλ. VI 700) — καὶ δεύτερον ἡ *ἀμφιβολία περὶ τῆς γνησιότητος τῶν «εὐπόριστων»* τοῦ Γαληνοῦ καὶ τοῦ Διοσκορίδου (εὐπόριστα φάρμακα = τὰ κοινὰ = οἰκιακὰ = τὰ λαϊκὰ φάρμακα Γαλην. XIV, 311), τὰ ὁποῖα ἀπευθύνονται εἰς τὸν λαόν· εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν (XIV, 560) ἀπαντᾷ καὶ ἡ τότε καὶ σήμερον ἔτι λαϊκὴ λέξις *τσουκάλιον* ἀντὶ *χύτρα*, καθὼς καὶ αἱ λέξεις *ἄσπρον* (= ἄσπράδι) τοῦ αὐγοῦ καὶ τὸ ρῆμα *παίρνω* ἀντὶ τοῦ *λαμβάνω*, *ξερνῶ* ἀντὶ τοῦ *ἐμῶ* (τ. XIV, 544), ἀντὶ ἰατρία ἰατρίνα (Γαλην. VIII, 425) *σφάλμα* περὶ τὴν διάπλασιν ἀντὶ *διαμαρτία* (I, 376, *ἀρρώστια* ἀντὶ *ἀσθένεια* (V 830) — *συρώσας* (σουρώσας) ἀντὶ *διηθήσας* — ἀντὶ *κάμπτομαι* = *λυγίζομαι*, ἀντὶ *κρύπτω* = *κρύβω*, ἀντὶ *σιτία* = *τρόφιμα*, ἀντὶ *σίαλος* ἢ *σίελος* = τὸ *σίαλον*, καθὼς καὶ *γαμέω* — *άω* ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου *βινέω*. — Ἐν δὲ τ. VI, 464 ὁ Γαλην. γράφει: *ἐσθιόμενα γὰρ ἢ ἐδεστὰ καλεῖν ἢ τροφὰς οὐ διοίσει . . καὶ σιτία καὶ βρώματα*· καὶ ἀναφέρει τὸν Ἱπποκράτη γράψαντα ἐν ἐπιδημίαις: «τὰ βρώματα καὶ πόματα πείρης δεῖται: *πόννοι, σιτία, ποτά, ὕπνος, ἀφροδίσια* πάντα μέτρια». Ἐν δὲ τόμ. VII, 118 ὁ Γαλην. γράφει: «οὐδὲν γὰρ διοίσει λέγειν ἢ *ἀνίαν* ἢ *λύπην*, ἢ *ὀδύνην* ἢ *ὀδύνημα* ἢ *πόννον* ἢ *ἀλγηδόνα* διὰ τὴν *λυπηρὰν* ἢ *ἀλγεινὴν* ἢ *ὀδυνηρὰν* ἢ *ἐπίπονον αἰσθησιν*. Ἐν τ. III, 91 ἀντὶ «*ἄκρη χεῖρ*» τοῦ Ἱπποκρ. ὁ Γαλην. γράφει *ἀκρόχειρον*, ἐν τόμῳ X, 45, 47 «οὐδὲν γὰρ διαφέρει *μόριον* εἰπεῖν ἢ μέρος, μάγειρος = κρεοπώλης τόμ. II, 708.

¹ Γαλην. XIV, 485. Πρὸς τὸ μὴ καθυγραίνεσθαι τὸ αἶδοιον ἐν ταῖς συνουσίαις τῶν γυναικῶν (ροῦς τῶν γυναικῶν). «Κηκίδος ὀμφακίνης κόκκους δ', σποδίου (στάκτης), φ' χρῶνται εἰς τὰ ὀφθαλμικά, μύστρα δύο (τὸ μύστρον = δύο κουταλιᾶς) τρίψον καὶ μῖξον εἰς τὸ αὐτὸ καὶ ἀπόθου (βάλε κατὰ μέρος) εἰς ἄγγειον καθαρὸν καὶ τούτου λαμβάνουσα μύστρον οἶνω παλαιῷ *διεῖσα* (διαλύσασα), καὶ μὲ τοῦτο ἄς διαβρέχεται (νοτίζεται) ἐκ τῶν κάτωθεν τὰς πρώτας ἡμέρας, ἢ *γαμηθεῖσα* (= ἢ ὑπανδρευθεῖσα καὶ ἄρα συνουσιαζομένη) καθόλον τὸν βίον διαμενεῖ τοὺς τόπους μὴ καθυγραينوμένη».

(Βλ. τὴν θεμελιώδη πραγματείαν τοῦ Μ. Στεφανίδου «La terminologie des anciens» ἐν «Isis» 1925, σελ. 468 ἔξ.)

*
* *

Κατὰ τὴν γνώμην μου εἰς τὴν ρευστότητα τῆς ὀρολογίας τοῦ Γαληνοῦ συντέλεσε καὶ ἡ τάσις (θα ἔλεγα τὸ πάθος ἢ ἡ μαρία) τοῦ ἄλλως μεγαλοφνεστάτου Γαληνοῦ, τοῦ νὰ μεταχειρίζεται, ὅπως καθιστᾷ εὐκολονητοτέρας τὰς παραδόσεις του εἰς τὸ ἑτεροεθνὲς καὶ ἑτερόγλωσσον ἀκροατήριόν του, διαφόρους παραβολὰς καὶ παραστατικὰς παρομοιώσεις (συχνὰ λαϊκὰς)¹, ἔχων ἴσως καὶ ταχυγράφους κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μαθήματός του.

Ὅθεν εἰς πολλὰ χωρία τοῦ ἔκτενοῦς συγγράμματός του ἀντὶ «ἀναδίδοσθαι» λέγει «ἀναλαμβάνεσθαι» καὶ «ἀναπίνειν» κτλ. Τὴν δὲ λέξιν «ἀνάδοσις» τὴν μεταχειρίζεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἐμέτου (= ἀναγωγή), καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς αἰμοκυκλοφορίας εἰς τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς σφαγίτιδος φλεβὸς κατὰ φυγόκεντρον φορὰν ἕνεκα τῆς σφαλερᾶς ἀντιλήψεως περὶ αἰμοκυκλοφορίας (τόμ. XIV, 718).

Ἐνεκα τῆς τάσεως ταύτης πρὸς ἑναργῆ παραστάσιν οἰουδήποτε ὄρου, προκειμένου περὶ τοῦ ἐγκεφάλου, ὅτι δηλαδὴ ἡ λέξις αὕτη δηλοῖ μόνον τὸν τόπον ὅπου κατασκηνοῖ ὁ μυελὸς τῆς κεφαλῆς, ὁ Γαληνὸς δὲν ἐδίστασε νὰ μεταχειρισθῆ κατὰ τὰς παραδόσεις του καὶ τὸν Ρωμαϊκὸν ὄρον *Kerebbron* (= *Cerebrum*), μεταγράψας αὐτὸν ἑλληνιστὶ καὶ εἰς τὸ σύγγραμμά του (Γαλην. τ. III, 629).—Διὰ δὲ τὸν ἐγκέφαλον τῶν καρκίνων, τὸν κατασκηνοῦντα ἐν τῷ στέρονφ (= στερνικῶ σωμοτομίῳ, (Γ. Σκλαβ., Ἄνατομ. ἔκδ. 3 τ. 1 σ. 43, 74, 101, εἰκ. 78) λέγει: «Ἄγε δὴ μὴ κέρεβρος, ἀλλὰ σκινδαψὸς² καλεῖσθαι».

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη ὁ λαὸς δὲν ζητεῖ ἀπὸ τὸν κρεοπώλην «ἐγκέφαλον», ὅπως εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Γαληνοῦ (τ. II, 708), ἀλλὰ μυαλὸ ἢ

¹ Ἐκ τούτου οἱ ἀντίπαλοί του τοῦ ἀπέδωκαν τὴν μορφήν τοῦ *φνάρον* ἀδίκως καθ' ἡμᾶς. Ὁ Γαληνὸς ἦτο διαλεκτικὸς καὶ ἀναλυτικὸς ὁμιλητὴς εἰς τὰ μαθήματά του, διότι εἶχε τραχὺν ἀνταγωνισμὸν εἰς τὰ φροντιστήριά του, τὸ *διαβλητικὸν δέος τῶν ἀντιπάλων*. Τοῦτο τὸν ἠνάγκαζε νὰ εἶναι πολύλογος, διὰ νὰ δύναται τὸ ἑτερόγλωσσον ἀκροατήριόν του, τὸ μὴ τελείως κατανοοῦν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, νὰ παρακολουθῆ τὰ μαθήματα. Ἐντεῦθεν, παρεκβαίνων κατ' αὐτὰ, ἐπεξηγεῖ τὰς ἑλληνικὰς ὀνομασίας διαφόρων εἰδῶν ἀναλόγως τῶν χωρῶν τῆς πολυγλώσσου ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

² Περὶ τῆς περιέργου ταύτης λέξεως βλ. καὶ τ. VII σελ. 348 καὶ 662, ὅπου εἰρωνευόμενος τὸν Ἀρχιγένει διὰ τὰ πολλὰ ὀνόματα λέγει «καὶ τὸ σκινδαψὸς οὐκ οἰκίετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄργάνου τινὸς ἐστὶν ὄνομα». Ἐν τῷ Θησαυρῷ σκινδαψός: *res nihili - s. ignorabilis*.

Ἄλλ' ὁ Μιχ. Στεφανίδης εἰς τὸ ἄρθρον του «Ζυ σκινδαψός» (*Philolog. Wochenschrift*, 1930, σ. 1438 - 47) ἔδειξεν, ὅτι τὸν ὄρον «σκινδαψός» (= ἔγχορδον ὄργανον καὶ τὸ *φντὸν στοιβή*) τὸν μεταχειρίζοντο καὶ ὡς ἔκφρασιν ἀπράγατος, ὡς λέξιν παραπλήρωμα ἄσχετον μὲ τὸ νόημα

μυαλά, συνεχίζων ἔτσι τὴν τοῦ Πλάτωνος παράδοσιν, ὁ ὁποῖος ὠνόμαζε τὸν μυελὸν τῆς κεφαλῆς *μυελὸν ἐγκεφαλίτην* (Γαλην. III, 627).

Καὶ σχετικῶς μὲ τὰ μυαλά ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ - πρὸς ἀνάπαυαν ἀπὸ τὸ ἄχαρι καὶ σχολαστικὸν θέμα-νὰ παρεμβάλω ἐδῶ μίαν εὐτράπελην παιδικὴν ἀνάμνησιν. Ἦμιον εἰς τὴν πρώτην τάξιν τοῦ Γυμνασίου τῆς συνοικίας Νεαπόλεως Ἀθηνῶν καὶ ἔτρωγα μαζί μὲ ἄλλα συναπαρτιώτικα παιδιὰ εἰς τὸ οἰνομαγειρεῖον (= ταβέρνα) κάποιου Ρουμελιώτη. Ὄταν κανένας πελάτης του δὲν ἦτο εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸ παραγγελθὲν φαγητόν, ἀμέσως παρενέβαινε ὁ τετραπέρατος ταβερνιάρης καὶ στεντορεῖα τῇ φωνῇ παρήγγελλεν εἰς τὸν μάγειρον ἄλλο φαγητόν, καὶ οὕτω ἀκούοντανε τὰ ἐξῆς: τὰ *μυαλά* τοῦ κύριου ἀνθυπασπιστῆ νὰ γίνουν *πατσᾶς* καὶ τὰ *σκιωτάκια* τοῦ κύριου βουλευτῆ (γέροντος φουστανελλοφόρου) νὰ γίνουν *ἀμελέτητα*.

Διατὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τοὺς διδύμους (ὄρχεις) τῶν ζώων ὀνομάζει *ἀμελέτητα*, δὲν μποροῦνὰ τὸ ἐξηγήσω ἴσως ἐξ αἰδημοσύνης ἐπὶ παρουσίᾳ γυναικῶν. Ἄλλ' εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι τὰ *ἀμελέτητα* νεαρῶν μικρῶν ζώων καὶ πρὸ πάντων νεοροῦ *σιευτοῦ ἀλέκτορος*, τρωγόμενα ἀμέσως μετὰ τὴν σφαγὴν ἢ μᾶλλον καταπινόμενα (χωρὶς νὰ βραστοῦν ἢ νὰ ψηθοῦν) εἶναι τονωτικά διὰ τοὺς γέροντας, ἐνῶ τὰ *ἀμελέτητα* πρεσβυτέρων ζώων εἶναι *κακόχυμα* καὶ δύσπεπτα καὶ ἄρα δυσανάδοτα = δυσασπαστά (Γαλην VI, 320, 676, περὶ διαίτης γερόντων). Τονωτικά διὰ τοὺς γέροντας εἶναι κατὰ τὸν Γαληνὸν καὶ τὸν Διοκλῆ τὸν Καρύστιον καὶ αἱ πρωϊνὰ ἑλαφραὶ τριψεῖς τοῦ κορμοῦ, τοῦ προσώπου καὶ ἐνίοτε καὶ τῶν ἄκρων μὲ λάδι ἀραιωμένον κατὰ τὸ $\frac{1}{3}$ μὲ νερό, κατ' ἐμὲ μὲ οἰνόπνευμα 80%. Τὸ ἔλαιον (ἐλαιόλαδον) ἔχει *συλληπτικὴν ιδιότητα* (δύναμιν), ἣτοι συλλαμβάνει μικρότατα μόρια, οἷον κονιοροῦτοῦ, λεπτῶν ἀχύρων (ἀγάνων), ἣν ιδιότητα ἐγνώριζεν ὁ Γαληνός¹.

*
* *

Ἄν τὸ *ἐλαιόλαδον τὸ ἑλληνικὸν* περιέχει καὶ οὐσίας *οἰστρογόνους*, τ. ἔ. διεγερούσας τὴν λειτουργίαν τῶν γεννητικῶν ἀδένων (φοθῆκης ἢ ὄρχεως) καὶ προκαλούσας γενετήσιον ὀρμὴν = οἰστρον, ὅπως ἡ *φοθυλακίνη* τοῦ θήλεος, τοῦτο δὲν διευκρινήθη ἀκόμη.

Ὁ ὑφηγητὴς Π. Παναγιώτου μετὰ τοῦ συνεργάτου του Κουρούση ἀνεκοίνωσαν διὰ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Σ. Δοντᾶ (Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθ. τ. 20 (1945), σ. 14 κξ.) ὅτι ἐξετελέσαν ἐνέσεις ὀρισμένης μικρᾶς ποσότητος ἑλληνικοῦ ἐλαιολάδου εἰς θηλυκοὺς κονίλους καὶ διεπίστωσαν ἐπ' αὐτῶν τὸ βιολογικὸν φαινόμενον τοῦ οἰστροῦ, ἣτοι τὴν *ἐξαφάνισιν* ἀπὸ τὸ κολικὸν (=κολεϊκὸν) ἔκκριμα τῶν *ἐμπυρήνων* ἐπιθηλιακῶν κυττάρων καὶ τὴν ἀναπλήρωσιν αὐτῶν δι' *ἀπυρήνων* καὶ κερατινοποιημένων τοιούτων, τὰ ὁποῖα συσφαιροῦνται εἰς βόλους = *βόλακας* κατὰ τὸν Γ. Ἰωακείμογλου.

Ἄλλὰ τὸ ἐλαιόλαδον, ὡς γνωστόν, παρὰ τὰς τόσας ἐρεῦνας ὑπὸ δοκίμων βιολόγων, δὲν

τῆς φράσεως, ἀκριβῶς ὅπως τὸ γαλλικὸν *cheville* καὶ τὸ γερμανικὸν *Flickwort* ἢ *Füllwort*.

¹ Ὁ Γαληνὸς προκειμένου περὶ τῆς τριψεως δι' ἐλαίου καὶ μάλιστα περὶ τῆς ἀλείψεως δι' αὐτοῦ τῶν παλαιστῶν καὶ γυμναστῶν γράφει ἐν τόμ. VI, 471: «... διὰ τὸ ἔχειν τὸ ἰσῶδες τὸ ἔλαιον ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων φαίνεται τὰ λιπαρὰ τοὺς κονιοροῦτους καὶ κάρφη (ψιλὰ ἄχυρα = ἄγανα) καὶ τὰ ἄλλα τὰ τοιαῦτα *συνθρηρεύει*». Μὲ ἄλλα λόγια τὸ ἔλαιον εἶναι κονιοροτοθηρευτὴς καὶ ἀχυροθηρευτὴς = Staub- und Strohfänger, ὅπως θὰ ἔλεγαν οἱ Γερμανοὶ (βλέπ. περὶ ἰατρ. καὶ ὀδοντοῖατρ. ὄρων - Ὀδοντοστοματ. Προόδος τευχ. 3 Ἰουλ. - Αὐγούστου 1948, ὅπου προτιμῶ τὸ ἀβεστοσυλλήπτης, ἄρα ἐδῶ διὰ τὸ ἔλαιον κονιοροτσυλλήπτης - ἀχυροσυλλήπτης (= ἀγανσυλλήπτης).

ἐμπεριέχει γνησίας οίστρογόνους ούσιās (*αὐτοουσίās*) (οίστρονὴν καὶ α - οίστραδιόλην, ὅπως φυτικὸν τι αἰθέριον ἔλαιον, ἢ *ἀνηθόλη*, ποῦ περιέχεται ἄφθονος ἐντὸς τοῦ ἔλαιου τοῦ *ἀνίσσα* (= γλυκανίσσου). Πόθεν λοιπὸν παρήγετο τὸ βιολογικὸν *φαινόμενον τοῦ οἴστρου* ἐπὶ τῶν κονίλων μετὰ ἔνεσιν ἐλαιολάδου;

Ἐπειδὴ τὸ ἐλαιολάδον ἐμπεριέχει *φωτοστερίνας*, ἤτοι ούσιās συγγενεῖς πρὸς τὰς πραγματικὰς οίστρογόνους ούσιās, εἰκάζουν οἱ δύο ἐρευνηταί, ὅτι αἱ *φωτοστερίναι* αὗται τοῦ ἐνεμένου ἐλαιολάδου μετατρέπονται ἐντὸς τοῦ ὄργανισμοῦ (ἴσως ἐν τῷ ἥπατι) εἰς *πραγματικὰς οίστρογόνους ούσιās*. Πάντως τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα χρήζει περαιτέρω ἐνδελεχοῦς ἐρεύνης.

*
* *

Καὶ τώρα ἐπανερχόμενος εἰς τὸ θέμα μου λέγω, ὅτι ὁ νεοελληνικὸς λαὸς τὸν *ξαχίτην* ἢ *ρωτιαῖον μυελὸν* καθὼς καὶ τὸν *μυελὸν τῶν ὀστέων* ἔμαθε νὰ ὀνομάζη ρωμαϊστὶ *μεδούλι* (*medulla*) ἔνεκα τῆς μακροχρονίου ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους ὑποταγῆς του. Ἐκ πείρας δὲ γνωρίζομεν, ὅτι ἡ δουλεία, ἔστω καὶ βραχυχρόνιος, συνεπάγεται *γλωσσικὴν* μείξιν, ὡς δὲ νομίζω καὶ *γεννητικὴν*. Εἰς τοῦτο δὲ ἀναμφιβόλως συντελεῖ καὶ ἡ *ἀρροφυγία* καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ *ἀστυφιλία*.

Ὡστε τὸ πασίγνωστον ρητὸν τοῦ Ἡρακλείτου (βλέπ. τὴν λαμπρὰν ἐργασίαν τοῦ Ἰ. Σπυροπούλου, Ἡράκλειτος) πρέπει νὰ συμπληρωθῇ οὕτω: «Πάντα θεῖ καὶ πάντα μίγνυται».

Περὶ τοῦ ρόλου, τὸν ὅποιον ἔπαιξαν κατὰ τὰς διαφόρους ξενικὰς κατοχὰς αἱ *ἀγρότισες* = *χωρικὲς ἑλληνίδες* συζευχθεῖσαι μὲ τοὺς ἐν Ἑλλάδι παραμεινάντας κατακτητὰς, τοὺς ὁποίους ἀπερρόφησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἑλληνοποιήσασαι ἅμα αὐτούς, βλ. ἀνακοίνωσίν μου κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Φαλλμεράυερ, γενομένην εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν διὰ τοῦ κ. Γεωργίου Κοσμετάτου, παλαιοῦ συνεργάτου μου ἐν τῷ Ἀνατομείῳ (= Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν τόμ. III, σ. 41, καθὼς καὶ τὸν *ἐπίλογον* τῆς 3ης ἐκδόσεως τῆς Ἀνατομικῆς μου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ III τόμου, 1938).

Τιμὴ καὶ Σέβας εἰς τὰς ἀγνώστους ταύτας Ἑλληνίδας, ποὺ διέσωσαν καὶ ἐνίσχυσαν τὸ εἰς τὰ σπλάγγνα των ἐνυπάρχον *Ἑλληνικὸν αἷμα!* - Παρασημειωτέον δέ, ὅτι οἱ *μυγάδες* οὗτοι ὀνομάζονται ὑπὸ μὲν τῆς ἐπιστήμης *Υβρίδαι*, ὑπὸ δὲ τοῦ κοινοῦ λαοῦ *μπάσταρο* ἢ *γασμοῦ* ἢ *βασμοῦ* (—οἱ ἔξ ἑλληνίδων μετὰ φράγκων παραχθέντες) (βλ. Κ. Παλαρορηγοπούλου, Ἰστ. Ἑλλ. Ἔθνους, σ. 9). - Καὶ ὅμως ἐκ τούτων, ἐνίσχυθέντων διὰ ρωμαλέων *γονυλλίων* (*gen*) παρήχθησαν μεγάλοι στρατηγοὶ καὶ καπεταναῖοι κατὰ τὸ 1821.

*
* *

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων κατ' ἀνάγκην ἀδήριτον ὠθεῖται τις εἰς τὴν ἐξῆς σκέψιν: μὴ τὰ «*εὐπόριστα*» τῶν ἀρχαίων συγγραφέων (ἔστω τὰ πλεῖστα *νόθα* ἢ καὶ *παρεΐσακτα* ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων, ἀντιγραφῶν, ἐκδοτῶν), μὴ λέγω τὰ «*εὐπόριστα*» καὶ τὰ διάφορα *ιατροσόφια* κατὰ τὴν τουρκικὴν δουλείαν παριστοῦν, οὕτως εἰπεῖν, τὸν *καθρέπτην* τῆς ἐξελίξεως τῆς νεοελληνικῆς

δημοτικῆς ἱατρικῆς γλώσσης καὶ ὀρολογίας, τόσον τῆς Γαληνείου, ὅσον καὶ τῆς Μεταγαληνείου ἐποχῆς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. (Βλ. Α. Κούζη, *Δημόδου Ἱατρικὴ ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδ. Μακρῇ*, τ. 12, σ. 820, ὡς ἱατροσόφια, Αὐτόθι σ. 828).

Ἐκτὸς λοιπὸν τῶν εὐπορίστων καὶ ἡ ἔρευνα τῆς γλώσσης τῶν «*ιατροσοφίων*» δύναται νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν διαλεύκασιν τοῦ ζητήματος τῆς δημόδου γλώσσης. Ἴδου ἐν ζήτημα («*θέσις*» κατὰ Πλάτωνα) πρὸς ἀπόδειξιν.

ΣΥΝΟΨΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΓΑΛΗΝΕΙΩΝ ΟΡΩΝ «*ΑΝΑΔΟΣΙΣ, ΕΥΑΝΑΔΟΤΟΣ, ΔΥΣΑΝΑΔΟΤΟΣ*»

Εἰς τὸν Γαληνέιον ὄρον «*ἀνάδοσις*» ἐνυπάρχει (φανερὰ ἢ λανθάνουσα) ἡ ἔννοια τῆς ἀπορροφήσεως τῆς πεφθείσης τροφῆς καὶ ἡ μετ' αὐτὴν ἀμέσως ἐπακολουθοῦσα *διανομὴ* = *διάδοσις* εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ σώματος κατὰ τὰς τότε κρατούσας σφαλερὰς ἀντιλήψεις περὶ τῆς αἰμοκυκλοφορίας.

Πᾶσα λοιπὸν *ἀνάδοσις* καὶ *διανομὴ* προϋποθέτει *πεπεμμένην τροφήν*. Ἐπομένως τὸ «*εὐανάδοτος*», κυρίως εἰπεῖν, δὲν σημαίνει *εὐπεπτος* (= εὐκολοχώνευτος), ἀλλ' *εὐαπορρόφητος*, ὅπως δηλοῖ τὸ ἀντίθετον τὸ «*δυσανάδοτος*». Κατ' οὐδένα δ' ὅμως τρόπον ἐπιτρέπεται ἡ «*ἀνάδοσις*» νὰ ἐρμηνευθῇ = *πέψις* = *χώνευσις* (= *Verdaung*), ὅπως ἀναγράφεται σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ λεξικά τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Galenischen *Terminus* «*ἀνάδοσις*» ist (deutlich oder latent) der Sinn der *Absorption* (ἀπορρόφησης) der verdauten Nahrung enthalten und die zugleich darauffolgende Verteilung oder Verbreitung (*διανομὴ* = *διάδοσις*) an alle Teile des Körpers nach den damaligen falschen Auffassungen über die Blutcirculation.

Jede also «*ἀνάδοσις*» hat als *Voraussetzung* verdaute Nahrung. Folglich das Wort «*εὐανάδοτος*» eigentlich bedeutet nicht die leicht verdauliche Nahrung, sondern die *leicht absorbierbare Nahrung*, wie denn das «*δυσανάδοτος*» das Gegenteil. Auf keinerlei aber Weise dürfte die «*ἀνάδοσις*» als *Verdaung* (= *πέψις*) erklärt werden, wie es in fast allen Lexika der Altgriechischen Sprache aufgeschrieben wird.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ Ι. (ΓΑΛΗΝΟΣ)

Περὶ τῆς σημασίας τοῦ Γαληνοῦ διὰ τὴν νεοελληνικὴν Ἱατρικὴν καὶ καθόλου διὰ τὰ νεοελληνικὰ γράμματα, βλ. ἀνακοίνωσίν μου εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν: «Τὸ χροῶμα τῶν τριχῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων», δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἥλιος» (Περίοδ. Β', ἔτος Γ', 28 Σεπτεμβρίου 1946 — ἀριθ. τεύχ. 137, σελ. 8 = ἡ ἐποχὴ τοῦ Γαληνοῦ).

Εἰς ταῦτα προσθετέα καὶ τὰ ἑξῆς: Ὁ Γαληνὸς ἐγεννήθη ἐν Περγάμῳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὸ 131 μ.Χ. Ὁ πατήρ του Νίκων ἦτο μαθηματικὸς καὶ Ἀρχιτέκτων, εἶχε δὲ καὶ δοκίμους γεωπονικὰς γνώσεις ἐκ μικροῦ ἀγροτικοῦ κτήματος. Ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου ἐξηγοῦνται: ἡ θαυμασία περιγραφὴ περὶ παρασκευῆς τῆς πτισάνης, τοῦ ἄρτου VI, 480, ὁ ἔλεγχος τῶν ὀσπρίων ἂν εἶναι βραστερὰ ἢ μή, ὁ καθαρισμὸς τοῦ ἐλαιολάδου καὶ τόσαι ἄλλαι πρακτικαὶ γνώσεις, τῶν ὁποίων ἡ περιγραφὴ διὰ πάντα ἐπιστήμονα θὰ ἦτο δύσκολος, ἂν δὲν εἶχεν οὗτος ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἰδίαν ἐποπτεῖαν περὶ αὐτῶν. Ὅθεν μετ' εὐγνωμοσύνης ὁ Γαληνὸς κάμνει μνεῖαν τοῦ πατρὸς του, διότι αὐτὸς τὸν ἐμύησεν εἰς τὰς ἐπιστήμας αὐτάς, ὡς καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, ἐνῶ περὶ τῆς μητρὸς του ἀναφέρει ἐν τόμῳ V, 40 (ἐν τῷ κεφ. περὶ διαγν. καὶ θεραπ. τ. ἐν τῇ ψυχῇ παθῶν) τὰ ἑξῆς: «Ἡὐτύχησα δὲ μεγάλῃν εὐτυχίαν ἀνοργητότατον καὶ δικαιοτάτον καὶ χρηστότατον καὶ φιλάνθρωπότατον ἔχων πατέρα, μητέρα δὲ ὀργιλωτάτην, ὡς δάκνειν μὲν ἐνίοτε τὰς θεραπαίνας, ἀεὶ δὲ κεκραγένοι καὶ μάχεσθαι τῷ πατρὶ μᾶλλον, ἢ Ξανθίππῃ Σωκράτει (= ὥστε, ἐπάνω εἰς τὸν θυμὸν τῆς, νὰ δαγκάνῃ ἐνίοτε τὰς ὑπηρετρίας καὶ καθημερινῶς διὰ κραυγῶν νὰ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ πατρὸς καὶ νὰ τοῦ δημιουργῆ σκηνὰς βιαιοτέρας ἀπ' ἐκείνας, τὰς ὁποίας ἔκαμνεν εἰς τὸν Σωκράτην ἢ σύζυγός του Ξανθίππῃ)¹.

Εἰς ἡλικίαν 21 ἐτῶν ὁ Γαληνὸς μετέβη πρὸς εἰδικωτέραν σπουδὴν τῆς Ἱατρικῆς καὶ Φιλοσοφίας κατ' ἀρχὰς εἰς Σμύρνην διὰ νὰ διακούσῃ τὰ μαθήματα τοῦ ἀνατόμου Πέλοπος καὶ τοῦ πλατωνικοῦ φιλοσόφου Ἀλβίνου, ἔπειτα εἰς Κόρινθον διὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὰ μαθήματα τοῦ Νουμειανοῦ, καὶ τέλος εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἡ ὁποία ἦτο, τὸ κέντρον τῆς τότε ἱατρικῆς ἐκπαιδεύσεως.

*
* *

¹) Τὴν ὀξύτητα (ὀξύθυμian), τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει ὁ Γαληνὸς κατὰ τὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις μὲ τοὺς ἀντιπάλους του, ὡς φαίνεται, τὴν ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὴν μητέρα του, ἂν δὲ δὲν ἀπατῶμαι, εἰς κάποιαν συγγραφὴν του ὁμολογεῖ αὐτό, βλ. τ. I, 500 κατ' Ἀσκληπιάδου.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, μετὰ τὴν ἰδρυσιν παρὰ τὸ Σεραπίειον τῆς πολυτίμου βιβλιοθήκης καὶ ἰατρικοῦ κτηρίου ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Ἐυεργέτου, ἔδρων ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων δύο ἔξοχοι ἰατροὶ καὶ ἀνατόμοι, ὁ Ἑρασίστρατος καὶ ὁ Ἡρόφιλος, τῶν ὁποίων τὰ συγγράμματα δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν πλὴν τινων περικοπῶν, ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ¹.

Ὁ Ἑρασίστρατος πλὴν τῶν ἄλλων ἀνεκάλυψε τὰς βαλβίδας τῆς καρδίας, ἔπλασε τὸν ὄρον *παρέγχυμα*, χρησιμοποιούμενον ἔκτοτε ἐν τῇ βιολογίᾳ καὶ παθολογίᾳ (Ἀνατομ. ἔκδ. 3η τ. 2, σ. 14) καὶ τέλος ἀπέδειξε σφαιερὰν τὴν δοξασίαν τοῦ Πλάτωνος, καθ' ἣν δῆθεν τὰ ποτὰ (πόματα) δὲν διέρχονται διὰ τοῦ οἰσοφάγου, ἀλλ' ἐμπίπτουσιν εἰς τὴν τραχείαν καὶ τοὺς πνεύμονας καὶ ἀπὸ τούτων, οἰονεὶ διαχυνόμενα διὰ μέσου τοῦ διαφράγματος, φθάνουν εἰς τὸν στόμαχον.

Ὁ Πλάτων, ὡς φαίνεται, παρεσύρθη εἰς τὴν σφαιερὰν ταύτην δοξασίαν ἀπὸ ἑνα πείραμα τοῦ Ἱπποκράτους, ὡς ἔξιξ περιγραφόμενον (Ἱπποκρ. ἔκδ. Littre, τ. 9. σ. 80). «Ἐάν τις δώσει εἰς *διυράειον χοῖρον* νά πιῇ νερὸ χρωματισθὲν ἢ βαθὺ κυανοῦν (= κυάνω Ἱπ.) ἢ ἐρυθρὸν (= διὰ μινίου ἀμμίου (Pb₂O₄) = μίλτω Ἱπ.)² καὶ ἐάν, ἐνῶ ἀκόμη πίνῃ τὸ ζῶον τὸ σφάξης (εἰ ἀνατέμνοις τὸν λαιμόν), θά παρατηρήσῃ, ὅτι ὁμοίως, ὅπως τὸ χρωματισθὲν νερὸ, ἔχει χρωματισθῆ καὶ ἡ κοιλότης τοῦ λάρυγγος, τῆς τραχείας καὶ τοῦ πνεύμονος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ φαρυγγικὸν στόμιον (= εἴσοδος) τοῦ λάρυγγος ἐπὶ τῶν ταχυφάγων ζῴων δὲν συγκλείεται πλήρως ὑπὸ τῆς ἐπιγλωττίδος (ἐρμητικά). — Καὶ ἐπιλέγει ὁ Ἱπποκράτης «μολονότι ἡ εἰσρεύσασα ὀλίγη ποσότης τοῦ χρωματισμένου νεροῦ φέρεται ἐναντία εἰς τὸν ἐκπνευστικὸν ἀέρα, δὲν βλάπτει, μήτε προκαλεῖ βῆχα, τοῦναντίον διευκολύνει τὴν ἔξοδον τοῦ ἀέρος ἐκ τοῦ πνεύμονος σὰν γλισχρῶδες ἐπάλειμμα, καὶ τέλος ἀπάγεται (ἐξαφανίζεται) μὲ τὸν ἀέρα τῆς ἐκπνοῆς.

Καὶ ὁ Γαληνὸς ἐν τ. III, 590 παραδέχεται μὲν ὡς ἱκανῶς ἀποδεδειγμένον, ὅτι τὰ σιτία δὲν ἐμπίπτουν εἰς τὸν λάρυγγα, ἀλλ' ἐπιλέγει: «αἱ ἀποδείξεις ὁμοῦς, ὅτι οὔτε *ἰκμάς ἐλαχίστη* τοῦ ὑπεράνω τῆς ἐπιγλωττίδος παραρρέοντος *πόματος* δὲν ἐμπίπτει εἰς τὸν λάρυγγα, δὲν εἶναι ἱκαναὶ (ἴσως γίνεται μικρὰ ἀνάποσις = inhibition Σκλαβ.). — Ἄλλ' ἐν V, 715 διαφεύδει ὁ Γαληνὸς ρητῶς, ὅτι τάχα ὁ Πλάτων εἶπεν, ὅτι «οὐκ εἰς τὴν γαστέρα φέροιο διὰ τοῦ στομάχου (οἰσοφάγου) τὸ ποτόν, ἀλλ' εἰς τὸν πνεύμονα διὰ τῆς τραχείας ἅπαν, *οὐδαμόθι* Πλάτων εἶπεν. Εἰ γοῦν αὐτῷ τούτῳ τῷ βιβλίῳ, καθ' ὃ τὴν προειρημενὴν περὶ τοῦ πόματος ῥῆσιν ἔγραψεν, εἰς τὴν *κοιλίαν* ἔφη τὸ πινόμενον ὥσπερ τὰ *σιτία* φέρεσθαι».

***

Ὁ Ἡρόφιλος ἐγεννήθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος (310 π. Χ.) ἐν Χαλκηδόνι τῆς Βιθυνίας (Τουρκ. Καδήκιοῦ) παρὰ τὴν Προποντίδα καὶ ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ Κῳφ Πραξαγόρᾳ, μεθ' ὃ ἐνεκατεστάθη ὡς ἰατρός καὶ διδάσκαλος τῆς Ἀνατομίας καὶ τῆς Μαιευτικῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἐκαμε πολλὰς ἀνακαλύψεις ἐν τῇ Ἀνατομίᾳ (δωδεκαδάκτυλον, — ληνὸς τοῦ Ἡροφίλου — *χοριοειδῆ πλέγματα τοῦ ἐγκεφάλου* — *χυλοφόρα τοῦ ἐντέρου* (Σκλαβ., Ἀνατ. ὀδόντ., εἰκ. 204), *γραφικὸς κάλαμος* τοῦ Ἡροφίλου (βλ. Γαλ. II, 731 καὶ Ἀνατομίαν μου ἔκδ. 3. τόμ. 3, εἰκ. 404. Ἀνατ. ὀδόντ. εἰκ. 149. — Περὶ αὐτοῦ ὡς Ἀνατόμου ὁ Γαλην. γράφει μετ' εὐλαβείας καὶ θαυμασμοῦ. Ἐν τ. III, 445 λέγει: «Ὁ Ἡρόφιλος ὀρθῶς ἐστοχάσθη δοκεῖ, τὴν ἀρτηρίαν τῆς φλεβὸς *ἐξαπλασίαν* εἶναι τῷ *πάχει*» (Ἀνατ. τ. 3, εἰκ. 76 — Ἀνατ. ὀδόντ., εἰκ. 280).

¹ K. Mark — περὶ τῶν ἀποσπασμ. Ἡροφλ. Götting. Gesells, 1836, 121 — 124.

² Βλ. Γ. Σκλαβούνου. Περὶ χρωστικῆς ἐνέσεως τῶν ἀγγείων δι' ἀμμογλυκερίνης. Ἐπιστημ. ἔπετηρ. Ἐθν. Πανεπιστημίου ἔτ. Η', σ. ὀ. (Πρυταν. Σ. Λάμπρος).

Ὁ Ἡρόφιλος ἔγραψε καὶ περὶ σφυγμοῦ, ὃν ἀπέδιδεν εἰς τὴν συστολὴν καὶ διαστολὴν τῆς καρδίας, ἐμέτρα δὲ αὐτὸν διὰ *κλεψύδρας*. Ἡ περὶ τὸν σφυγμὸν ἐμπειρία του κατεδείχθη καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς ἐπεισοδίου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Συρίας *Σέλευκος* εἶχε παῖδα ἐκ τῆς πρώτης συζύγου του πάσχοντα, διὸ ἐκάλεσε τὸν Ἡρόφιλον νὰ τὸν ἐξετάσῃ. Οὗτος δὲ ἐκ τοῦ σφυγμοῦ μόνον ἀμέσως διέγνωσεν, ὅτι ὁ παῖς ἦτο κρυφὰ ἐρωτευμένος τὴν μητρειάν του. Ἐκτοτε ἀτήλαυε παρὰ τῷ Σελεύκῳ μεγάλης ὑπολήψεως καὶ ἰσχύος.

Ἄλλ' ὁ Ἡρόφιλος ἦτο καὶ *ἔξοχος μαιευτῆρ*, γράψας τὸ *Μαιωτικὸν* διὰ τὰς μαιάς, ἀτυγῶς καὶ αὐτὸ μὴ διασωθέν. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην ἀπηγορεύετο διὰ νόμου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ἀθήναις εἰς τοὺς *δούλους* καὶ εἰς τὰς *γυναῖκας* νὰ σπουδάζουν καὶ ν' ἀσκοῦν τὴν Μαιευτικὴν. Ἡ *παράδοσις* μᾶς διέσωσε τὴν ἐξῆς ἀνέκδοτον ἱστορίαν, ἣ ὁποία μαρτυρεῖ, πῶς αἱ ἀρχαῖαι Ἑλληνίδες ἤξεραν νὰ διεκδικοῦν τὰ δικαιώματά των.

* *

Ἡ πρώτη μαῖα τῶν Ἀθηναίων καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος τοῦ 310 π. Χ. — Μίαν ἡμέραν ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ Ἡροφίλου κρυπτομένη ὑπὸ ἀνδρικὸν ἔνδυμα (μετημφιεσμένη εἰς ἄνδρα) εὐσταλῆς ἐξ Ἀθηναίων παρθένος, — Ἀγνοδίκη τὸ ὄνομα —, ἣ ὁποία καθικέτευσεν αὐτὸν νὰ τῆς ἐπιτρέψῃ νὰ παρακολουθῇ τὰ περὶ Μαιευτικῆς μαθήματά του ὑπὸ ἀνδρικὸν ἔνδυμα, ἐπειδὴ, ὡς ἐλέγχθη, ἀπηγορεύετο εἰς τὰς γυναῖκας ἢ σπουδὴ τῆς Μαιευτικῆς. Μετὰ 2–3 ἔτη, μνηθεῖσα καὶ ἀσκηθεῖσα εἰς τὴν Μαιευτικὴν, ἣ *Ἀγνοδίκη* ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἤρχισε ν' ἀσκήσῃ τὸ ἐπάγγελμά της μετ' ἐπιτυχίας. Οἱ ἐνταῦθα μαιευτῆρες, — ἀπὸ κοινοῦ συμφέροντος ὁρμώμενοι, — κατήγγειλαν αὐτὴν εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον, ὅτι ἀσκεῖ παρανόμως τὸ ἐπάγγελμα τῆς μαιάς καὶ ὅτι μάλιστα καὶ ἐξαπατᾷ (διαφθείρουσα τὰς γυναῖκας) μὲ τὸ νὰ λέγῃ ὅτι εἶναι γυναῖκα, ἐνῶ πράγματι εἶναι ἄνδρας. Ὁ Ἄρειος Πάγος ἐξετάσας ἐπισταμένως τὴν καταγγελίαν καὶ ἐξακριβώσας τὸ φῦλον αὐτῆς, τὴν ἠθώωσε παμψηφεί.

Κατ' ἄλλην παράδοσιν, ἐπειδὴ αἱ γυναῖκες τῆς ἀνωτέρας τάξεως τῶν Ἀθηναίων ἐξ αἰδημοσύνης δὲν ἐδέχοντο νὰ ἐξετασθοῦν ὑπὸ μαιευτῆρων καὶ κατὰ τὰς δυστοκίας καὶ λοχείας πολλαὶ ἐξ αὐτῶν μολυνόμεναι ἀπέθνησκον ἀβοήθητοι, διὰ τοῦτο αὗται παρενέβησαν παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ καὶ συνηγόρησαν, ὅπως τροποποιηθῇ ὁ Νόμος. Πράγματι ὁ Ἄρειος Πάγος ἐτροποποίησε τὴν Νομοθεσίαν καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὰς *ἐλευθέρων γονέων καταγομένης γυναῖκας* νὰ σπουδάζουν ὄχι μόνον *Μαιευτικὴν* ἀλλὰ καὶ *Ἱατρικὴν*. — Ἡ οὕτως συνέβη ἢ ἄλλως, ἣ παράδοσις θέλει ὡς *πρώτην μαῖαν τῶν Ἀθηναίων τὴν Ἀγνοδίκην*, μαθήτριαν τοῦ Ἡροφίλου¹.

* *

Ὁ Γαληνὸς εἰς ἡλικίαν 28 ἐτῶν ἐπέστρεψεν εἰς Πέργαμον, ὅπου ἡ Ρωμαϊκὴ Ἀρχὴ τὸν διώρισε ἱατρὸν τῶν *Μονομάχων* (= *Gladiadores*). Ὁ Γαληνὸς ἐκ τῆς θέσεως ταύτης ὠφελήθη μὲν ἀσκηθεὶς εἰς τὴν Χειρουργικὴν, ἀλλὰ συναπεκόμισε τὸ ρωμαϊκὸν παρωνύμιον *Κλαύδιος* (= *Glaudius*), ποῦ σημαίνει ἱατρὸς τῶν *Μονομάχων*, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ὁ ἱστορικῶς ἀμύητος δυνατὸν παραπλανώμενος νὰ τὸν ἐκλάβῃ ὡς Λατίνον συγγραφέα.

Ὁ Γαληνὸς (τ. III, σ. 287) ἀναφέρει μίαν περίπτωσιν ἐνὸς τρωθέντος μονομάχου, τοῦ ὁποίου ἀφήρεσε τὸ πλεῖστον τοῦ ἐπίπλου. Ὁ σωθεὶς μονομάχος ἦτο εὐπαθὴς πρὸς τὸ ψυχὸς καὶ διὰ τοῦτο ἔφερε πάντοτε μάλλινον ἐπένδυμα τῆς κοιλίας ἐξ οὗ ὁ Γαληνὸς συνάγει

¹ Βλ. καὶ Pauly – Wissowa, *Realencyklop.*

ὅτι τὸ ἐπίπλουον εἶναι ὄργανον «οἷον ἐπίβλημα σύμφυτον θάλλεως». Περί τῶν νεωτάτων ἀντιλήψεων ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἐπίπλου βλ. Ἀνατομ. μου, ἔκδ. 3η τ. 2, σ. 720.

Μετὰ ἑξαετῆ διαμονὴν ἐν Περγάμῳ καὶ εἰς ἡλικίαν 34 ἐτῶν ἀπεφάσισεν ὁ Γαληνὸς νὰ ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Ρώμην (164 μ.Χ. ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου), ὅπου ταχέως ἀνεδείχθη ἕξοχος ἰατρός, ἰατροδιδάσκαλος καὶ συγγραφεύς, προσληφθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου, ἐκστρατεύσαντος κατὰ τῶν Γερμανῶν, ὡς ἰατρός τοῦ παιδός του Κομμόδου. Τότε εὗρεν ὁ Γαληνὸς ἀνέσιν καὶ καιρόν, ὅπως ἀναθεωρήσῃ καὶ ἐκδώσῃ διαφόρους συγγραφάς του καὶ ἰδίως τὴν περὶ χρείας μορίων¹, καὶ τὰς ἀνατομικὰς ἐγχειρήσεις κτλ. (XIX, 19—20), ἥτοι τὰς δύο σπουδαιότερας τῶν συγγραφῶν του.

*
* *

Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Γαληνοῦ ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει του ἐν Ρώμῃ ἐξεδηλώθη πρῶτον ἐν τῇ μεταφράσει τῶν δογμάτων Ἰπποκράτους καὶ Πλάτωνος, καὶ δεύτερον ἐν τούτῳ. Ἀφοῦ ἐσχημάτισε τὴν πεποίθησιν, ὅτι μόνον *συστηματικαὶ ἀνατομαὶ* ἐπιπρωμάτων δυνατὸν νὰ μορφώσουν καλοὺς ἰατροὺς, ὁ δὲ Νόμος ρητῶς ἀπηγόρευε τὰς ἐπὶ ἀνθρωπίνων πτωμάτων ἀνατομὰς (= ἀνατομικὰς ἐγχειρήσεις = ἀσκήσεις) δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν κατὰ *περίπτωσιν* ἢ *συντυχίαν* Ἀνατομίαν (ἐπὶ τραυματιῶν ἢ αὐτυχημάτων) (= Anatomia fortuita), ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ ἀνατομικόν του φροντιστήριον τὰς ἐπὶ ζώων συστηματικὰς ἀνατομὰς = ἀσκήσεις. Διό, ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης πρὸς συγγραφὴν τοῦ ἀθανάτου ἔργου του, «*τῆς ἱστορίας περὶ ζῶα*» ἐπωφελήθη τῆς εἰς τὰς Ἰνδίας νικηφόρου προελάσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἵνα συλλέξῃ διάφορα ἐξωτικά ζῶα ἢ διὰ ἀξιοπιστῶν πληροφοριοδοτῶν νὰ μάθῃ τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτῶν (βλ. περὶ φαλαινῶν: Jäger Diokles von Karystos, σ. 160, ὑποσημ. 1), —κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Γαληνὸς ἐπωφελήθη τῆς φιλίας τῶν πανισχύρων Ρωμαίων Αὐτοκρατόρων, ὅπως, ὡς ἀντάλλαγμα τῶν ἰατρικῶν πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσιῶν, λαμβάνῃ διάφορα ζῶα, ἰδίως τοὺς ἐκ τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς ἀκέρκους πιθήκους (Inuus Sylvanus, μῆκος = 75 ἐκ.) πρὸς χρῆσιν εἰς τὸ ἀνατομικόν του φροντιστήριον².

¹ Τὸν ὄρον «*χρεία*» ἐπεξηγεῖ ὁ Γαληνὸς ἐν τ. IV, 347 = *εὐχρηστία* = *ὠφελιμότης*, ἐν IV, 692 = *χρησις* (*usus*) τῶν μελῶν τοῦ σώματος (*λατιν.* = *utilitas*). - Ἀνατομικαὶ ἐγχειρήσεις = ὁδηγίαι περὶ τὰς ἀνατομὰς τῶν ζώων· γυμνασία = ἀσκήσεις περὶ τὰς ἀνατομὰς· Γαλ. II, 223.

² Ὅθεν ὀρθῶς ὁ πολὺς Gegenbaur (*Lehrb. d. Anat.*, 1890, σ. 7) λέγει: «ὅτι αἱ ἐπὶ ζώων ἀνατομαὶ ὑπὸ τοῦ Γαληνοῦ ἐγένοντο κατ' ἀνάγκην, ἀφοῦ αὐταὶ ἐπὶ τεθνεώτων ἀνθρώπων ἀπηγορεύοντο διὰ νόμου, ὅπως ἐξ αὐτῶν λάβουν πείραν καὶ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς. Ὑπὸ τὴν ἔποσιν ταύτην οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ γίνῃ, ὅτι τάχα ὁ Γαλ. ἐνόθευσε τὴν Ἀνατομικήν».

Οὕτως ὁ Γαληνὸς ἀνέτεμε διάφορα ζῶα διαφόρων γενῶν καὶ εἰδῶν, μὴ παραλείψας καὶ αὐτὴν τὴν *προβοσκίδα τοῦ ἐλέφαντος*, τὴν ὁποῖαν ὀνομάζει *προνομαίαν*, (τ. IV, 348) (ἐνταῦθα διασαφηνίζει καὶ τὸν ὄρον «*χρεία*»).—Μόνον *μύρμηκας* καὶ *κόνωπας* καὶ *ψύλλους* «καὶ ὅσα τε ἄλλα τῶν ζῴων σμικρὰ» οὐδαμῶς ἀνέτεμε (τ. II, 537). Ἄλλ' ἀσφαλῶς καὶ ταῦτα θὰ ὑπέβαλλεν εἰς ἀνατομήν, ἂν εἶχε φακόν! Καὶ ἐπιλέγει: «ὅσα δὲ ἔρπει ζῶα, καθάπερ γαλαῖ καὶ μύες, ὅσα τ' εἰλυσπᾶται, καθάπερ ὁ ὄφεις, ὀρνίθων τε γένη πολλὰ καὶ ἰχθύων, *πολλάκις ἀνέτεμον*», ἵνα μετὰ βεβαιότητος πεισθῶ, ὅτι ἕνας καὶ ὁ αὐτὸς νοῦς διέπει τὴν διάπλασιν αὐτῶν, καὶ ὅτι τὸ σῶμα τῶν ζῴων καθ' ὅλα εἶναι οἰκτεῖον (ἐπιτήδειον, κατάλληλον) πρὸς τὸ ἦθος αὐτῶν.

Ἦτο δὲ πολέμιος τῆς πολυθρῦλῆτου κατὰ *περίπτωσιν*, τ. ἔ. τῆς ἐκ *συντυχίας Ἀνατομίας* (*Anatomia fortuita*), διότι αὕτη δὲν ἐντυπώνει εἰς τὸν ἐγκέφαλον τοῦ φοιτητοῦ τὰ ἅπαξ παρατηρηθέντα (ὀφθέντα) κατὰ τὴν ἐγχείρησιν, (II, 220, 224, ἐνθα καὶ ἡ λέξις *φοιτητής*), ἐνῶ ἡ ἐπὶ ζῴων καὶ μάλιστα πιθήκων συστηματικὴ ἄσκησις τοῦ φοιτητοῦ εἰς τὰ διάφορα μέρη τῶν ζῴων τούτων καὶ ἡ συνεχὴς ψηλάφησις καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς κοινωνίας (συντοπίας) αὐτῶν πρὸς ἄλληλα, παράγει ἀνεξιτήλους ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ἔπειτα θὰ ἠδύνατο νὰ μεθαρμόσῃ τις εἰς τὸν ἀνθρώπινον ὀργανισμόν, καὶ ἐπιλέγει: «ἡ γὰρ τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων μνήμη συνεχοῦς ὁμιλίας δεῖται» (= συνεπαφῆς). καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων (τ. II, σ. 224) ἐκείνους τάχιστα γνωρίζομεν, οἷς πολλάκις συγγενόμεθα (τοὺς ὁποίους πολλάκις συνανεστράφημεν), τὸν δ' *ἅπαξ ἢ δις ὀφθέντα* διὰ χρόνου πλείονος (μετὰ παρελεύσιν πολλοῦ χρόνου) τὸν λησμονοῦμεν· βλ. καὶ τ. II, σ. 384.

Ὅτι ὁ Γαληνὸς εἶχεν εἰς τὴν ἀποθήκην του σκελετοὺς παιδίων, ἐξ ὧν ἐξέβραζεν ὁ Τίβερις, διαπιστοῦται ἐξ ὧν λέγει εἰς τόμ. II, 220-221. Διὸ νομίζω ὅτι ἡ περιγραφή τοῦ *τομικοῦ ὄστοῦ* (Γαλ. τ. II, 750) δὲν προέρχεται ἐκ πιθήκων. (Ἀνατ. ἔκδ. 3, τ. I εἰκ. 198—Ἀνατ. ὀδόντ., εἰκ. 82). Ἀλλὰ καὶ σκελετοὺς ἀνθρώπων ἐκ ληστῶν ἀτάφων μεινάντων ἢ ἐκ μνημάτων ἐκχωσθέντων εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του ὁ Γαληνός. Μόνον ἡ περιγραφή τῶν μαλακῶν μορίων (μυῶν, ἀγγείων καὶ νεύρων) προέρχεται ἐξ ἀνατομῶν πιθήκων. — Ἐν τ. II, 219 λέγει ὅτι τὰ ὄστα ὀρίζουν καὶ τὴν μορφήν τῶν μαλακῶν μορίων, «οἷον εἰ τῷ ζῴῳ τὸ κρανίον ἢ στρογγύλον, ἀνάγκη καὶ τὸν ἐγκέφαλον τοιοῦτον εἶναι . . .» Καὶ ἐπιλέγει: «Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὁ πίθηκος ἁπάντων τῶν ζῴων ὁμοιότατος τῷ ἀνθρώπῳ καὶ σπλάγχχνις καὶ μυσὶ καὶ ἀρτηρίαις καὶ φλεβῶν καὶ νεύροις, ὅτι καὶ τῇ ὄστων ἰδέᾳ (μορφῇ) ὁμοῖος».

Πολλὰ παρατηρήσεις τοῦ Γαληνοῦ ἀνεκαλύφθησαν ἐκ νέου ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. Οὕτω λ.χ. ἡ *λαρυγγικὴ κοιλία* (*ventriculus laryngis*) ἀναφέρεται εἰς τὰ σημερινὰ συγγράμματα καὶ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν *Μοργάνειος κοιλία*, ἐνῶ αὐτὸς ὁ Morgan ὁμολογεῖ, ὅτι πρῶτος τὴν περιέγραψεν ὁ Γαληνός: (*Hyrthl*, *Anat.* ἔκδ. 18, σ. 745. — Περὶ δὲ τῆς ἐκ τῆς Γαληνεῖος κοιλίας τοῦ λάρυγγος ἐκφυομένης

κοιλιαίας ἀποφύσεως (Appendix ventriculi laryngis) καὶ περὶ τῶν λαρυγγικῶν θυλάκων, βλέπε Σκλαβούνου Ἀνατομ. ἔκδ. 3, τ. 2, σ. 327, καὶ Anatom. Anzeig. τ. 24, 1904. Ἡ παθολογικὴ ἐξαλλοίωσις τῆς κοιλιαίας ἀποφύσεως καλεῖται ὑπὸ τῶν κλινικῶν *λαρυγγοκίλη*¹.

Ὁ Γαληνὸς εἶναι, ἂν μὴ ὁ πρωτουργὸς τῆς *κατιούσης* ἢ *δευτερογενοῦς ἐκφυλίσεως τοῦ Waller* (Ἀνατομ., ἔκδ. 3, τόμ. 3, σελ. 472), πάντως ὁ *πρόδρομος* αὐτῆς, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅσα λέγει ἐν τ. IV, 371. «Γνοίης δ' ἂν τῷδε (ὅτι δηλαδὴ εἰς τὰ νεῦρα ἐπιρρέει ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου ἢ ὄσις = impuls), μάλιστα, εἰ τέμης τῶν νεύρων τούτων ὅτιοῦν ἢ τὸν *νωτιαῖον αὐτόν*. Ὅσον μὲν γὰρ *ἀνωτέρω* τῆς τομῆς *συνεχῆς τῷ ἐγκεφάλῳ*, τοῦτο μὲν ἔτι διασώσει τὰς τῆς ἀρχῆς (πηγῆς) δυνάμεις (τὴν προαιρετικὴν ὄσιν ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου = πυραμιδικὴ ὁδός), τὸ *κατωτέρω* δὲ πᾶν οὔτε αἰσθησιν οὔτε κίνησιν οὔδενί χορηγεῖν δυνήσεται».

Ἀκόμη μεγαλοφρέστερα ὑπῆρξαν τὰ κατ' ἐφαπτομένην (παραλλήλως τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ φλοιοῦ) γενόμενα πειράματα τοῦ Γαληνοῦ, δι' ὧν κατὰ σιβάδας ἀλληλοδιαδόχως ἐξῆρξε τὸν φλοιόν, τ. 3. διέκοπτε τὰς ἐπαφὰς τῶν πυραμοειδῶν κυττάρων τοῦ φλοιοῦ μὲ τὰς ἀπολήξεις τῶν *φλοιοκέντρων* ἢ *φυροκέντρων ἰνῶν* (Ἀνατομ., ἔκδ. 3, τόμ. 3, εἰκ. 455, 456 Ἀνατομ. ὀδοντ., εἰκ. 340). Διὰ τοιούτων πειραμάτων ὁ Γαληνὸς καθώρισε πολλὰ κέντρα (πηγὰς) τοῦ ἐγκεφάλου².

Ὁ Γαλ. τ. II, 721 περιγράφων τὸ *διαφανὲς διάφραγμα* μεταξὺ τῶν δύο πλαγίων κοιλῶν ἀναφέρει: «*διαλάμπον πρὸς τὴν αὐγὴν ὡς τὰ λεπτὰ καὶ διαφανῆ λίθινα πετάλια*», τὰ ὅποια στὴν ἐποχὴν του μετεχειρίζοντο ὡς ὑαλοπίνακας. (Ἀνατ. τ. 3, σ. 563, εἰκ. 381 καὶ 382).

Ἀλλὰ καὶ ἡ δοξασία τοῦ Γαληνοῦ, ὅτι ἕκαστον ὄργανον ἔχει τὸν *οἰκεῖον χυμὸν* καὶ ἐπομένως οἱ χυμοὶ τοῦ σώματος εἶναι μείγμα χυμῶν, ἔχει σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ὀργάνων μετ' ἀκρωτηριασμόν (βλ. ἐν Ἀνατομ. ἔκδ. 3, τ. σ. I, σ. 44 ὅσα λέγει ὁ Driesch περὶ ἀναγεννήσεως τῶν ὀργάνων).

Καὶ περὶ τῆς *σφυγμικῆς κινήσεως τῆς καρδίας* διαλαμβάνει ὁ Γαληνὸς ἐν τόμ. II, 614, ἂν δηλαδὴ ἡ διέγερσις τῆς καρδίας ὀφείλεται εἰς νεῦρα ἢ ὑπάρχει σύμφυτος εἰς τὸν καρδιακὸν μῦν (*νευρογενῆς* καὶ *μυογενῆς* θεωρία) καὶ κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ μυογενοῦς τῆς σφυγμικῆς κινήσεως τῆς καρδίας (βλ. Ἀνατομ. ἔκδ. 3, τ. 3, σ. 38 καὶ 45).

Καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ *περιτοναίου* καὶ τοῦ *ὑπεζωκότος* (pleura) εἶναι ἀριστοτεχνικὴ (II, 560 καὶ 591), καθὼς ἢ τοῦ *ἐπιπλόου* (II, 556), ὅπου λέγει, ὅτι

¹ Ἀντ. Φωκᾶ: Περίπτωσης διπλῆς λαρυγγοκίλης. (Ἐκ τῆς κλιν. Ἐρευθρ. Σταυροῦ τοῦ Δημητριάδου, Ἰατρ. Ἀθῆναι τ. 44, 1935 καὶ Ἀνατ. ὀδοντ. εἰκ. 237).

² M. Neuburger, τ. I, σ. 379.

οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ πίθηκοι ἔχουν τὸ μέγιστον ἐπίπλουν καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἐπιρρεπεῖς εἰς ἐπιπλοκήλας (= ἐπιπλοκομισαί· τ. II, 556). — Ἐποῶ δὲ πῶς ὁ Daremberg ἐν τῇ συγγραφῇ του («Oeuvres de Galien, τ. I, σ. 299, σημ. 2) δι-σχυρίζεται, ὅτι ὁ Γαληνὸς ἠγνώνει τὸ *περίτονον* (τοιχικὸν) *πέταλον τοῦ περιτο-ναίου*, ὅστις ἐν τ. II, σ. 560 γράφει: «ἀπὸ δὲ τοῦ κάτω πέρατος, ἔνθα μόνον ὑπάρχειν, ἔφην, αὐτὸ χωρὶς τῆς τῶν ἐγκαρσίων μυῶν ἀπονευρώσεως, ἐπὶ τὰ τῆς ἥβης ὅστ' ἀ προσερχόμενον (ἀνακάμπτον) εἰς τὴν κύστιν καὶ τὴν μήτραν ...».

*
* *

Ἐπιτοῦ ἡ ἀνατομικὴ περιγραφὴ τῶν μορίων τοῦ σώματος παρὰ τῷ Γαληνῷ ἔφθανε μέ-χρι τοῦ *μικροσκοπικοῦ* (ιστολογικοῦ), μαρτυρεῖται πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς τῆς *οὐλοτριχίας* τῶν *Αἰθιδίων* (βλ. ἀνακοίνωσίν μου περὶ τοῦ χρώματος τῶν τριχῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀνωτέρω σημ.). Ἄλλ' ἀκόμη περιφανέστερα γίνεται τοῦτο δηλὸν ἐκ τῆς περιγρα-φῆς τῶν *ἀρτηριδίων τῶν νεύρων*. Πρὸς τοῦτο ἐξέλεγεν ὁ Γαληνὸς *νευρίδια ἀπισχανθέντα* ἐξ ἀτό-μων νενοσηκότων καὶ σφόδρα καταλεπτυσμένων καὶ οὕτως ἀπεδείκνυνεν (ἀνευ φακοῦ), ὅτι ἕκαστον τῶν ἀπλῶν νευριδίων τρέφεται ὑπὸ ἰδίου ἀρτηριδίου μεταχωροῦντος εἰς ἴδιον φλε-βίδιον¹. Ἐντεῦθεν ὁ πολλὸς ἱστορικὸς *Sudhoff* (βλ. *Mayer - Steineg - Karl Sudhoff, Geschichte d. Mediz.*, 1922, σ. 137) γράφει: «Γενικῶς ἡ Ἄνατομία τοῦ Γαληνοῦ δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀδρᾶ Ἄνατομία, ἀλλὰ μέχρις ὀρισμένου βαθμοῦ εἶναι ἥδη καὶ *ιστολογία*.

*
* *

Ἐπιτοῦ ὁ Γαληνὸς εἰς ἄλλα ζητήματα, ἐπηρεαζόμενος ὑπὸ τῶν δογμάτων τοῦ Ἰπποκράτους, σφάλεται. Ἐναφέρω τὴν δοξασίαν του, καθ' ἣν ἡ κοιλότης τῆς μήτρας εἶναι *δίκολπος* — ὅτι τὸ θῆλυ σπερμαίνει — ὅτι ὅταν τὸ κύημα ἀναπτύ-σσεται ἐν τῷ δεξιῷ κόλπῳ τῆς μήτρας γίνεται ἄρρεν, θῆλυ δὲ ὅταν ἐν τῷ ἀρι-στερῷ κόλπῳ (IV, 153) — παραδέχεται καὶ διὰ τὸ θῆλυ *κίρσοειδῆ παρασίτην* (σπερματικὴν λήκνυθον)², ἐνῶ ὁ Ἡρόφιλος ἀρνεῖται αὐτό, τὴν γονιμοποίησιν δι' ἀπλῆς ἐπαφῆς (IV, 519). (βλ. *His Theorien d. geschlecht. Zengung.-Arch. f. Antropol.* IV 1870 καὶ VI 1871).

¹ Οἱ ἀρχαῖοι ἐφρόνουν ὅτι ἐκάστη (ἐμμέλος) νευρικὴ ἴς κέκται καὶ μικρὰν κοιλό-τητα, ἣτις ὅμως δὲν περιέχει αἷμα, ἀλλὰ *ζωτικὸν πνεῦμα*. Εἰκάξω ὅτι ἡ ἐπὶ ἐγκαρσίας το-μῆς νευρικὴ αὕτη κοιλότης θὰ ἦτο ὁ *νευρίτης* τῆς ἐμμέλου ἰνὸς (βλ. Ἄνατομ. ἔκδ. 3, τ. 3, σ. 467, εἰκ. 292, 293, 294. Ἄνατ. ὀδόντ., εἰκ. 345).

² Βλ. *Κίρσοειδῆ παρασίτην* = σπερματικὴ λήκνυθος (Ἄνατομ. τ. 2, εἰκ. 407). Ἐπὶ τὰ ἐκτὸς ἐκατέρας τῶν σπερματικῶν ληκνύθων κεῖται ἡ *σπερματοδόχος κύστις*, ἣν ἠγνόουν οἱ παλαιοί, εἴτε διότι ἀνέτεμναν θηλαστικὰ στερούμενα αὐτῆς, εἴτε, καθὼς ἐγὼ ἐνόμιζα, διότι τὴν συμπεριελάμβανον μετὰ τῆς κυστικῆς μοίρας τοῦ σπερματ. πόρου (= τῆς σπερματ. ληκνύ-θου = τοῦ *κίρσώδους παραστάτου* τῶν ἀρχαίων). Ἐπιτοῦ ἡ διάρχεια τῆς ὀχείας εἶναι μακροτέρα καὶ τῶν στερουμένων τῶν σπερματοδόχων κύστεων ζῶων (κύων, χοῖρος, γαλῆ). Ἄνατομ. τ. 2, σ. 498, εἰκ. 404, 407.

*
* *

Ἄλλ' ἐκεῖνο ποῦ ἐπισκοτίζει περισσότερο ὄλων τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Γαληνοῦ εἶναι ἡ ἀρνητικὴ στάσις αὐτοῦ ἔναντι τῆς θεωρίας τῶν ἀτόμων τοῦ Λευκίππου (τοῦ Ἀβδηρίτου), τὴν ὁποῖαν ὁ Δημόκριτος ἠΰρυνε καὶ ἐκράτυνεν. Ὁ Γαλην. ἐμμένει εἰς τὸ δόγμα τοῦ Ἴπποκρ. «Εἰ ἓν ἦν ἄνθρωπος, οὐδέποτε ἂν ἤλγεν» (Γαλ. 416 - 425). Οἱ περὶ τὸν Ἐπίκουρον τὰς ἀτόμους τὰς θεωροῦν ἀθραύστους, οἱ δὲ περὶ τὸν Λεύκιππον ὑπὸ σμικρότητος ἀδιαίρετους. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ὅτι δὲν πάσχουν καμμίαν ἀλλοίωσιν, οὔτε θερμαίνονται δηλαδὴ, οὔτε ψύχονται, οὔτε ὑγραίνονται, οὔτε ξηραίνονται, οὔτε μελαίνονται, ἀλλ' οὔτε λευκαίνονται (Γαλ. τ. I, 419), εἶναι λοιπὸν τὰ ἄτομα ἅποια καὶ ἀναίσθητα (= ἀπαθῆ).

Εἰς ταῦτα ἀντιλέγει ὁ Ἴπποκράτης, ὅτι, ἐὰν ἦτο τοιαύτη ἡ φύσις τῶν ἀτόμων, μηδέποτε θά ἦσθάνετο πόνον (ὀδύνην) ὁ ἄνθρωπος, διότι ὁ πόνος προϋποθέτει ἀλλοίωσιν καὶ εὐαισθησίαν «τὸ γὰρ ἀλγῆσον, χρὴ δήπου ταῦτα ἔχειν ἐξ ἀνάγκης — ἀλλοιωτὸν καὶ αἰσθητὸν ὑπάρχειν».

Ἀλλὰ τί θά ἔλεγε ὁ Γαληνός καὶ ὁ Ἴπποκράτης, ἂν ἔζων σήμερον καὶ ἐδιδάσκοντο ὑπὸ τῆς Φυσικῆς Χημίας, ὅτι καὶ νὰ ἄτομα εἶναι σύνθετα — ἀποτελοῦνται ἐξ ἀτομυλλίων — εἴτε ἐξ ἑνὸς πυρῆνος ἐξ ὑδρογόνου καὶ ἐκ πολλῶν περὶ τὸν πυρῆνα κινουμένων πλανητῶν, τῶν μικροτάτων ἠλεκτρονίων, τῶν ὁποίων μόνον τὰ περιφερικὰ χαλαρώτερα συνεδεμένα χρησιμεύουν διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν χημικῶν ἀντιδράσεων. Τοῦτο μᾶς ὑπενθυμίζει τὸν πυρῆνα τῶν κυττάρων μετὰ τοῦ πέριξ πρωτοπλάσματος — ὅπερ ὁ βοτανικὸς Sachs ὠνόμασεν ἐνεργίδα, καὶ τὸ περιφερικὸν πρωτοπλάσμα τὸ ἀπεργαζόμενον τὰς μεσοκυτταρίους οὐσίας. Τὰ ἄτομα δηλαδὴ παραβάλλουν πρὸς ἡλιακὰ συστήματα¹.

*
* *

Τὸ διδακτήριον τοῦ Γαληνοῦ ἐν Ρώμῃ ἔκειτο εἰς ἀθόρουβον συνοικίαν πλησίον τοῦ ναοῦ (τεμένους) τῆς Εἰρήνης, ὅπου εἰς μίαν αἵθουσαν αὐτοῦ συνήρχετο

¹ Βλ. εἰσαγωγὴν τοῦ Rertrand Bussel (Franck's Bibliothek.), καὶ νεωτέρας πραγματείας περὶ τῆς διασπάσεως τοῦ ἀτόμου (ἀτομ. βόμβας). Τὸ ἀπλούστερον ἄτομον (= τὸ ἄτομον τοῦ ὑδρογόνου) ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς πυρῆνος καὶ ἐξ ἑνὸς ἠλεκτρονίου καὶ ἐξετάζεται διὰ τοῦ φασματοσκοπίου. Τὸ πολυσυνθετώτερον ἄτομον εἶναι τὸ τοῦ οὐρανίου. — Ὁ ἔξω κύκλος τῶν ἠλεκτρονίων ὀρίζει τὰς χημικὰς ιδιότητες ἑνὸς ἀτόμου. — Οἱ ἐνδότεροι κύκλοι, ὅταν διαταραχθοῦν, παράγουν τὰς ἀκτῖνας τοῦ Röntgen, διὸ ἐξετάζονται τῇ βοηθείᾳ τούτων. Ὁ πυρῆν τοῦ ἀτόμου (τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος παντὸς ἀτόμου) εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ραδιενεργείας.

Μεταξὺ τῶν παραδόξων πραγμάτων τὰ ὁποῖα συμβαίνουν ἐν τῷ ἀτόμῳ εἶναι καὶ ἄλματικαὶ κινήσεις ἐνίων ἠλεκτρονίων αὐτῶν, τὰς ὁποίας παραβάλλουν πρὸς τὰς τοῦ ψύλλου, ὅστις, ἐνῶ ἐπὶ τινα στιγμὴν κινεῖται ἔρπον, αἴφνης πηδᾷ. — Ὅτι αἱ παράδοξοι αὐταὶ ἄλματικαὶ κινήσεις τῶν ἠλεκτρονίων ἔχουν σημασίαν διὰ τὴν Λαοβίνειον θεωρίαν (τῆς παραγωγῆς τῶν εἰδῶν), ὡς ἐκ περισσοῦ ἀναφέρω ἐνταῦθα.

ἡ *αἴρεσις τῶν λογικῶν* πρὸς συζήτησιν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ ἔκειτο ἡ καλουμένη «*Ἀποθήκη τοῦ Γαληνοῦ*», ὅπου αὐτὸς διεφύλαττε τὰ παρασκευάσματα, συγγραφάς, — τὴν συλλογὴν ὄστων ἀνθρώπων καὶ ζώων — τὰ ἐργαλεῖα του καὶ διάφορα ὀρυκτὰ φάρμακα συλλεχθέντα κατὰ τὰς περιηγήσεις του (τόμ. XIII, 362).

*
* *

Ἀσφαλῶς τὰ μαθήματα τοῦ Γαληνοῦ θὰ εἶχαν διὰ τοὺς ἀκροατὰς του μίαν *ἰδιαίτεραν γοητείαν*. Διότι δὲν ἦσαν ξηρὰ περιγραφὴ τῶν μορίων τοῦ σώματος, ἀλλὰ συνωδεύοντο καὶ ὑπὸ πειραμάτων καὶ ὑπὸ παθολογικῶν καὶ χειρουργικῶν προσαναμειξέων (τ. II, 282 καὶ 671).

Ἄλλὰ καὶ ἐμβρυολογικὰ πειράματα ἔκαμνε, διότι ἐφρόνει ὅτι «τὰ μόρια τοῦ σώματος ἢ διαπλάσσα καὶ τελειώσσα φύσις εἰργάσατο *χωρὶς διδασκαλίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἐνέργειαν ἔρχεσθαι*» (=ἐνστικτα). Τοῦτο εἶχε διατυπώσει ὁ θειότατος Ἴπποκράτης ὡς ἑξῆς :

«*φύσις ζῶων ἀδίδακτοι*»

Ὅπως πεισθῆ ὁ Γαληνὸς περὶ τῆς ρήσεως ταύτης τοῦ Ἴπποκράτους, ἐξετέλεσε τὸ ἑξῆς *ἐμβρυοβιολογικὸν πείραμα* (τ. VIII, 443). Ἐξ ἐπιτόκου αἰγὸς ἐξήρπασεν ὀλόκληρον τὸν ἐμβρυοθύλακον καὶ τὸν μετεκόμισεν εἰς κατάλληλον θερμὸν χώρον τοῦ φροντιστηρίου του, ὅπου ἐνόπιον τῶν ἀκροατῶν του τὸν διήνοιξε καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξῆλθε ρωμαλέον *ἐρίφιον*.

Τὸ *ἐρίφιον* τοῦτο παρηκολούθησε μετὰ τῶν ἀκροατῶν του μέχρι τῆς τελειώσεώς του. Κατ' ἀρχὰς διεπίστωσαν ὁμοῦ ὅτι ἠγέρθη ἐπὶ τῶν σκελῶν του καὶ ἐβάδισεν, ὡς νὰ ἐγνώριζεν ἐξ ἀκοῆς, ὅτι σκοπὸς τῶν σκελῶν εἶναι ἡ βιάδισις. — Δεύτερον ὅτι ἀποτινάξεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἐκ τῆς μήτρας ὑγρότητα ὅτι ἤγειρε τὸ ἕτερον ὀπίσθιον σκέλος του καὶ ἐξέυετο εἰς τὰ πλευρά του. — Ὑστερα ὅτι περιήρχετο τὰ ἐπίτηδες ὑπὸ διαφόρων τροφῶν πλήρη παρατεθέντα λεκάνια, ἀλλ' ἐστάθηκε ὀσφραϊνόμενον εἰς τὸ πεπληρωμένον μὲ γάλα, τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ ροφᾷ. Μετὰ δύο *μῆρας* ἤρχισε νὰ τρώγῃ χλωρὰ φύλλα ἐκ κλάδων δένδρων, καὶ ἀργότερα τέλος ἤρχισε νὰ μηρυκάζῃ ὅπως τὰ λοιπὰ τέλεια γίδια, τ. ἐ. νὰ ἀναμασσᾷ τὰς καταποθείσας τροφάς.

Ἐν τ. III ὁ Γαληνὸς συμβουλεύει τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἑξῆς ἐμβρυοβιολογικοῦ πειράματος : «Ἐάν ἤθελες λάβει τρία ἀγὰ, τῶν ὁποίων τὸ ἓνα νὰ προέρχεται ἀπὸ *ἀετόν*, τὸ δεύτερον ἀπὸ *ἠῆσαν* (πάπια) καὶ τὸ τρίτον ἀπὸ *ὄφιν*, καὶ τὰ τοποθετήσῃς καὶ τὰ τρία εἰς κατάλληλον θερμὸν χώρον σταθερῆς θερμοκρασίας, ἐντὸς *ἐκκολαπτηρίου*, (ὡς θὰ ἐλέγαμεν σήμερον), θὰ παρατηρήσῃς, ὅτι ἐκ τῶν ἐκκολαφθέντων ζώων, ὅταν ταῦτα ἀναπτυχθοῦν τελείως, ὁ μὲν *ἀετὸς* θὰ πετάξῃ εἰς τὸ βουνό, ἢ δὲ πάπια εἰς κάποιαν πλησίον λίμνην, ἐνῶ ὁ ὄφις συστρεφόμενος καὶ ἔρπων θὰ τρυπώσῃ ἐντὸς τῆς γῆς.

*
* *

Ὁ Γαληνὸς ἔγραψεν ὑπὲρ τὰς 400 — 500 πραγματείας, ἀναφερομένας εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ, καὶ συγχρόνως ἐξήγησιν καὶ σχόλια ἐπὶ τῶν ἱατρικῶν ἔργων τοῦ Ἴπποκράτους. Αὐταὶ δὲν περιορίζονται εἰς τὴν ἱατρικὴν μό-

νον, ἀλλ' ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν γραμματικὴν, τὴν ποίησιν, τὴν γυμναστικὴν, τὰ μαθηματικά καὶ εἰς αὐτὴν τὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Πολλὰ τῶν συγγραφεῶν τούτων ἐκάησαν κατὰ τὴν μεγάλην πυρκαϊὰν τοῦ Ναοῦ τῆς Εἰρηγῆς καὶ ἄλλαι ἀπωλέσθησαν. Αἱ διασωθεῖσαι μετεφράσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ μόλις τὸν 11 αἰῶνα εἰς τὴν Λατινικὴν διὰ τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς (βλ. ἄνωτ., σελ. 5).

*
* *

Ὁ Γαληνὸς ἀπέθανε τὸ 201 μ. Χ., ἄγαμος, ὡς φαίνεται, λόγῳ τοῦ φόβου τῆς κληρονομικότητος τῆς ψυχοπαθείας τῆς μητρὸς του εἰς τὰ ἔκγονα. Τὰ δόγματα ἢ διδάγματα ὅμως αὐτοῦ ἴσχυσαν ἐπὶ 11 αἰῶνας. Ἐπίστευαν δὲ εἰς αὐτὰ τόσον τυφλῶς, ὥστε, ὅταν τὸ 1514 ὁ ἀναμορφωτὴς τῆς Ἀνατομίας Ἀνδρέας Vesal ἀπέδειξεν, ὅτι πολλὰ τῶν περιγραφῶν τοῦ Γαληνοῦ, ὡς προερχόμενα ἐκ πιθήκων, δὲν συμφωνοῦν μὲ τὰ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πτώματος παρατηρούμενα, (ὡς π. χ. ἡ ὑψηλότερα θέσις τοῦ δεξιοῦ νεφροῦ), ὁ Ἰάκωβος Sylvius μᾶλλον ἔκλινε νὰ παραδεχθῆ, ὅτι ἡ φύσις παρήλλαξέ πως ἔκτοτε ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Γαληνοῦ, παρὰ νὰ παραδεχθῆ ὅτι ἔσφαλεν ὁ Γαληνὸς (Hytl., Ἀνατομ., σ. 48).

Ἄλλὰ δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐπεκταθῶ εἰς βιογραφίαν τοῦ μεγάλου τούτου σοφοῦ Ἑλληνος ἱατροῦ. Τοῦτο εἶναι ἔργον τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἱατρῶν καὶ φιλοσόφων¹.

Θέλω ὅμως νὰ ἐξάρω τὸ ἐξῆς γεγονός, τὸ ὁποῖον μερικοὶ ἱστορικοὶ παρα-

¹ Μέγα ἀμάρτημα διέπραξεν ἔναντι τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἡ τῆς 4ης Αὐγούστου Δικτατορία καταργήσασα τὴν ἔδραν τῆς ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς. Διότι καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ὅλα τὰ ἄλλα πολιτισμένα κράτη διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον θὰ ἔπρατταν αὐτό, μόνη ἡ Ἑλλάς εἶχε χρέος νὰ διατηρήσῃ, νὰ ἐπαυξήσῃ καὶ νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν ἔδραν τοῦ κ. Ἀρ. Κούζη.

Ἐάν ποτε καταλάβῃ τὸν ὑπουργικὸν θῶκον τῆς παιδείας κάποιος ἀνθρωπιστῆς (χουμανιστῆς) ὑπουργός, θὰ ἔπρεπε ταχέως νὰ ἰδρύσῃ διπλᾶς καὶ τριπλᾶς ἐκτάκτους ἔδρας τῆς ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἀυτόκλητος ἢ ἐμὴ ἀσημότης παρέχει τὰς ἐξῆς ὑποδείξεις. Ἐκαστος τῶν ὑποψηφίων καθηγητῶν τῆς Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς πρέπει νὰ ἔχῃ παράσχει δείγματα ἐπιστημονικὰ εἰς ἓνα τῶν κλάδων τῆς Ἱατρικῆς (Ἀνατομίας - Φυσιολογίας - Παθολογίας καὶ Χειρουργικῆς), σύμφωνα μὲ τὰς νεωτάτας ἀντιλήψεις, καὶ συγχρόνως νὰ ἔχῃ διακριθῆ ὡς γνώστης τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τοῦ κλάδου τούτου. Οἱ τοιοῦτοι ὑποψήφιοι ἀναλόγως τοῦ κλάδου δέον νὰ προσκολλῶνται ὡς ἔκτακτοι καθηγηταὶ εἰς τὸ οἰκεῖον ἐργαστήριον ἢ κλινικὴν καὶ θὰ ὑποχρεοῦνται εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ κλάδου τῶν (σύμφωνα μὲ τὰς νεωτάτας ἀντιλήψεις), ἀλλὰ καὶ νὰ διδάσκουν καὶ μαθήματα τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τοῦ κλάδου τῶν.

Πρὸς διαπίστωσιν τῶν εἰρημένων ἀναφέρω τὸν Klaatsch, ὅστις εἶχεν ἐντολὴν νὰ διδάσκῃ τοπογραφικὴν Ἀνατομίαν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸν ἠμπόδισε νὰ γίνῃ σπουδαῖος Ἀνθρωπολόγος

τρέχουν, ὅτι δηλαδή ὁ Γαληνὸς ὑπῆρξε *φιλόανθρωπος* (ἀλτρουϊστής), συνάμα δὲ καὶ *κοινωνιστῆς* (σοσιαλιστής). Τὸ πρῶτον συνάγεται ἐξ ὧσων λέγει περὶ οἰκετῶν (ὑπηρετῶν καὶ δούλων ἐν τόμ. V, σ. 21 καὶ ἐφεξῆς· τὸ δεύτερον δὲ ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ προοιμίου εἰς τὰ εὐπόριστα (XIV, 311), ὅπου γράφει, ὅτι διὰ τῶν εὐπορίστων ἐπιθυμεῖ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀγρότας καὶ τοὺς εἰς ἐρήμους περιοχὰς βιοπαλαίοντας ἀνθρώπους, καθ' ὃν χρόνον εἰς τὰς πόλεις οἱ πλούσιοι καὶ οἱ Ἄρχοντες ζοῦν ἐν πάσῃ τρυφῇ καὶ ἀπολαύσει, ἔχοντες τοὺς καλυτέρους ἰατροὺς καὶ τὰ ἀποτελεσματικώτερα φάρμακα. Ἐπίσης ἐν τ. VI, 449, ὅπου περιγράφει τὰ δεινοπαθήματα καὶ τὰς νόσους τοῦ λαοῦ κατὰ ρωμαϊκοὺς πολέμους.

*
* *

Ἕνας τοιοῦτος Ἕλλην σοφὸς ἰατρός, ὅστις ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς Ἀνατομικῆς, τῆς Πειραματικῆς Φυσιολογίας (ἐντόπισις τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ), τῆς Ὑγιεινῆς, τῆς Φαρμακολογίας (Γαλήνεια φάρμακα), τῆς Γυμναστικῆς (τ. XI, 807) καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν κλάδων τῆς Ἱατρικῆς καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Μάρκος Αὐρηῆλιος εἶπεν, ὅτι αὐτὸς μὲν εἶναι Αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, ὁ δὲ Γαληνὸς αὐτοκράτωρ τῶν ἰατρῶν, — ἓνας τοιοῦτος Ἕλλην σοφὸς ἰατρός, ἐπαναλαμβάνω, δὲν ἐτιμήθη ὑφ' ἡμῶν τῶν Νεοελλήνων, ὅπως ἤξιζεν εἰς αὐτόν.

Ὅταν, μὲ τὸ καλὸ, γίνῃ εἰρήνη ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸ ἐπιτρέψῃ, πρέπει νὰ στηθῇ τὸ ἄγαλμα τοῦ Γαληνοῦ (ἄνευ τοῦ παρωνυμίου Κλαύδιος), εἰς τὸ μεσαύλιον τῶν ἐν Γουδί ἱατρικῶν ἐργαστηρίων καὶ κλινικῶν, ἐκεῖ κάπου πλησίον τοῦ θειοτάτου Ἱπποκράτους, ὅπως ἀμφότερα τὰ ἀδελφὰ ταῦτα ἀγάλματα φρονηματίζουσι τοὺς ἐκάστοτε σπουδαστὰς τῆς Ἱατρικῆς.

(Ἀνατομ. ἔκδ. 3, τ. I, σ. 300). Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἱκανοποιούντο πολλοὶ τῶν μοχθησάντων ὑπὲρ τῆς ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς, ὡς λ. χ. ὁ Ἀραβαντινός, ὅστις συνέγραψε γερμανιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ τὸ ὥραϊον σύγγραμμα Ἀσκληπιὸς καὶ Ἀσκληπιεῖα, 1907, καὶ ὁ Σκεῦος Ζερβός, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν τόσας ἐργασίας περὶ μεταμοσχεύσεως τοῦ ὄρχεως καὶ περὶ τῶν νόσων τῶν δυτῶν κτλ.¹ Ἐκ τούτου δὲ οὔτε ἡ τακτικὴ ἔδρα τοῦ κ. Κούζη, οὔτε ἡ τοῦ κ. Στεφανίδου, τὰς ὁποίας οὗτοι ἐλάμπρυναν διὰ τῶν πολλῶν πρωτοτύπων ἔργων των, θὰ ἐμειοῦντο. Τοῦναντίον καὶ αἱ δύο θὰ ἀνυψοῦντο.

Οἱ Ρωμαῖοι, κατὰ τὸν σοφὸν ἱστορικὸν Κ. Ἄμαντον, ἐγένοντο κοσμοκράτορες διὰ τοῦ *Imperium*, οἱ Ἕλληνες ὅμως κατέκτησαν τὸν κόσμον διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοσοφίας. Μόνον δι' αὐτῶν θὰ συνειδητοποιήσωμεν τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν Σλαβομακεδόνων καὶ θὰ τοὺς προσηλυτήσωμεν.

¹ Σκεῦος Ζερβός, Ἡ μεταμόσχευσις τῶν ὀργάνων κτλ. Ἀθήνα 1935, ἔκδ. 4η.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ ΙΙ. (ΜΙΧΑΗΛ ΨΕΛΛΟΣ).

Ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς εἶναι ἡ τελευταία ἀναλαμπὴ τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀττικῆς γλώσσης μέσα εἰς τὸ βυζαντινὸν σκότος καὶ τὴν καλογορικὴν ζοφερότητα. Κατὰ τὸν Κ. Σάθα (βλ. κατωτέρω) ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1018 καὶ ἀπέθανε τὸ 1078. Περὶ τοῦ πολυπλεύρου, πολυμηχάνου, φιλεριστικοῦ καὶ εὐστρόφου πνεύματος αὐτοῦ παραπέμπω :

1. Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας τοῦ Krumbacher.

Κατὰ τὸν Krumbacher, τόμ. 2, σελ. 55, ὁ Ψελλὸς ἐγεννήθη ἐν Νικομηδεῖα καὶ μετοικοῖσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐνεγράφη ἐπιμελεία τῆς λίαν μορφωμένης μητέρας του εἰς τὴν ἐκεῖ Σχολὴν, ὅπως παιδευθῆ εἰς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γράμματα. Τὸ ἀρχικόν του ὄνομα, ὅταν ἐβαπτίσθη ἦτο *Κωνσταντῖνος*, ἀλλὰ κατὰ τὸ βῆρον ἔτος τῆς ἡλικίας του περιεβλήθη τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα. Ἐμονάχευσε δὲ εἰς τὸ ὀνομαστὸν ἐν τῷ Ὀλύμπῳ τῆς Βιθυνίας παρὰ τὴν Προῦσαν κείμενον μοναστήριον, λαβὼν τὸ ὄνομα *Μιχαήλ*. Ἐκεῖ ἔζη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ ὁ φίλος του καὶ ὑποστηρικτῆς *Σιφιλῖνος*, πρῶην Πατριάρχης. Ἀλλὰ ταχέως ἐγκατέλιπε τὸν μοναχικὸν βίον, περιελθὼν εἰς ἔριδας μὲ τοὺς ἀπαιδεύτους μοναχοὺς.

2. Εἰς τὴν Michel Psellos, *Chrographie* 1926, (*Collection Byzantine publ. par Guillaume Budé*) ὅπου περιγράφεται μετὰ γαλατικῆς σαφηνείας καὶ ἀκριβείας καὶ λεπτότητος ὁ βίος τοῦ Ψελλοῦ, τὸ γραμματειακὸν (φιλολογικὸν) ἔργον του, ἡ ἀττικὴ χάρις τῆς γλώσσης του καὶ τοῦ ὕφους του, καὶ ὅπου χαρακτηρίζεται ἂν μὴ ὡς *κλασσικὸς συγγραφεύς*, τοῦλάχιστον ὡς *ἀνθρωπιστῆς πρώτης τάξεως* (Humanist) καὶ *θανμαστῆς τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος*.

3. Εἰς τὴν *Μεσαιωνικὴν βιβλιοθήκην* τοῦ Σάθα (Συλλογὴ ἀνεκδότων μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τόμ. Ε' ἐν Βενετία, τύποις Φοίνικος 1876)¹.

*
* *

Ὁ Κ. Σάθας ἐν τῷ προλόγῳ του τονίζει «ὅτι τὰ μνημεῖα ταῦτα, ἰδίᾳ δὲ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Μ. Ψελλοῦ ἔχουσι τὸ ἐξαιρετικὸν πλεονέκτημα, ὅτι εἰσὶν ἐκ τῶν σπανιωτέρων προϊόντων τῆς Βυζαντινῆς φιλολογίας, διότι ἐξεικονίζουσι τὸν Βυζαντινὸν βίον ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις». Καθ' ἡμᾶς αὗται εἶναι ἀπαραμίλλοι εἰς *λογοτεχνικὴν ἀξίαν* ἐν Ἀττικῇ γλώσσῃ. Ὁ Σάθας τονίζει ἐν τῷ προλόγῳ του, ὅτι ὁ Μ. Ψελλὸς ὑπερησπίζετο τοὺς ἐπὶ ἑλληνικῇ καταγωγῇ σεμνυνομένους, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ *Ἰωάννης Γεωμέτρης*, ὁ *Φώτιος* καὶ πρὸ πάντων ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐμυκτήριζον αὐτοὺς καὶ περαιτέρω ὅτι ἡ ἀνάμιξις τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὸν

¹ Διὰ τὴν ἀνεύρεσιν καὶ συγκέντρωσιν τῆς βιβλιογραφίας ταύτης ἐκφράζω τὰς ἀπείρους μου χάριτας εἰς τὸν κ. Γ. Βέλτσον, τὸν ὀτρηνὸν ἔφορον τῶν Γραφείων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

πολιτικὸν βίον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦ ἐδημιούργησαν πολλοὺς φανατικοὺς ἐχθροὺς, οἱ ὅποιοι ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ τὸν κατηγοροῦν διὰ τὸ *ἐπίγρυσον τῆς ρινός του* (κατ' ἐμὲ ἴσως ἀπέβλεπον διὰ τοῦ παρθίου τούτου βέλους νὰ τὸν χαρακτηρίσουν ὡς ἔβραιογενῆ, ἐνῶ εἶναι πλέον ἢ βέβαιον, ὅτι ὁ Ψελλὸς κατήγετο ἐκ γνησίας ἑλληνικῆς οἰκογενείας καὶ εἶχε μητέρα ἄκρως πεπαιδευμένην). — Καὶ ἀπαντᾷ ὁ Ψελλὸς εὐστοχώτατα. «εἰ ἐπίγρυπος ἐγὼ τὴν ῥίνα, ὑμεῖς δὲ *σιμοὶ* (πλατσομύταις, πλατύρρινες) σύμπαντες», πρὸς τὶ νὰ αἰτιώμεθα τὴν δημιουργὸν φύσιν; (Ἀνατομία τ. 3, σ. 979, Ἀνατομ. ὁδόντ. σ. 252).

Αἱ πλείσται τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ψελλοῦ (μέχρι 500) ἦσαν συστατικαὶ εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα πρὸς προστασίαν καταπιεζομένων ἀνθρώπων. Συνήθεια δὲ τότε ἦτο νὰ συνοδεύουν τὴν συστατικὴν ἐπιστολὴν μὲ κάποιον δῶρον ἐκ τροφίμων.

Ὁ Κ. Σάθας θέλων νὰ ἐξάρῃ τὴν πρὸς τὴν κλασσικὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος ὑπέμετρον ἀγάπην τοῦ Ψελλοῦ ἀναφέρει, ὅτι ἀπὸ τοὺς καταπιεζομένους Ἑλληνας διὰ τὴν συστατικὴν ἐπιστολὴν δὲν ἐδέχετο τροφίμα (βούτυρον, περδίκια κτλ. ὡς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Παρνασοῦ ἐν Μ. Ἀσίᾳ), ἀλλ' εὐχαρίστως ἐδέχετο ἀγάλματα καὶ γενικῶς ἀρχαῖα ἀντικείμενα καίτοι ἡ ἀρετὴ αὐτὴ ἐβोधῆται τὴν ἀρχαιοκαπηλίαν.

Ὁ Κ. Σάθας ἐξαίρει τὰς ὑπηρεσίας, πὸν προσέφερον ὁ Ψελλὸς «ἀναβιβάσας τὴν τέως ἀπόβλητον δημοτικὴν ἡμῶν γλῶσσαν εἰς ἐπιστημονικὴν περιωπὴν». Ἀναγνωρίζει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σάθας ὅτι ὁ Ψελλὸς ἦτο ὀπαδὸς τῆς Πλατωνικῆς Φιλοσοφίας, διὸ συχνάκις εὐρέθη ἀντιμέτωπος πρὸς τοὺς πολεμίους τοῦ Πλάτωνος = τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν ὁ Ψελλὸς ἀλλαχοῦ μὲν θεωρεῖ τὴν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν = χριστιανικὴν, ἀλλαχοῦ δὲ ἀντιστρατευομένην πρὸς τὰ Χριστιανικὰ δόγματα (διό, κυρίως εἰπεῖν, ἦτο κρυφὸς Πλατωνιστής). Ἀλλὰ πλέον ἐνδιαφέρουσα δι' ἡμᾶς εἶναι ἡ εἶδησις τοῦ Σάθα, ὅτι ὁ Ψελλὸς ἔχει μόνον ἐσπούδασεν ἰατρικὴν, ἀλλὰ καὶ ἠσκησεν αὐτήν. (βλ. ἐπιτάφιον λόγον του εἰς τὸν ἀδελφὸν Ἀκτουάριον).

Ὡς ἰατρὸς συνέγραψε καὶ τὰς ἰατρικὰς διατριβὰς καὶ ἰδίως *ἀνατομικὴν* περιγραφὴν τοῦ ἀνθρώπου, «ἔχουσαν, κατὰ τὸν Σάθαν, πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἀνήκει εἰς τὰ ἀρχαιότερα μνημεῖα τῆς καθωμιλημένης ἡμῶν γλώσσης».

Ὁ Ψελλὸς ὡς καθηγητὴς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀκαδημίας ἠρέσκετο νὰ τιλοφορῆται «ὑπατος τῶν φιλοσόφων». Ὑπὸ τὸν τίτλον αὐτόν, λέγει ὁ Σάθας, περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς «ἡ προρρηθεῖσα ἀνατομικὴ διατριβή».

Ὡς ἐκ τῆς εἰδικότητός μου, θὰ ἐξετάσω ἐνταῦθα, ὅσα ἐκ τῶν γραφέντων ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν Ἀνατομίαν καὶ τὴν Βιολογίαν.

Καὶ κατὰ πρῶτον θὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν διατριβὴν του περὶ τοῦ ὀνόματος «*Κερατᾶς*» — ἐν τῇ παντοδαπῇ διδασκαλίᾳ. Ὡς ἐν σελ. 303 εἶδομεν, ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Ψελλοῦ, ὅτι ὅσα ζῶα ἔχουν κέρατα, ἀνέχονται νὰ βλέπουν τὴν γαμετὴν των (σύζυγον) νὰ βατεῦεται ὑπ' ἄλλων ἄρρένων, δὲν εὐσταθεῖ ἐπιστημονικῶς καὶ ἀναιρεῖται ὑπὸ τῆς καθ' ἡμέραν πείρας καὶ ὑπὸ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ ὄχι μόνον διὰ τὰ θηλαστικά, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς ἰχθύς.

Ἐντεῦθεν, ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ταῦτα καὶ ὅσα λέγει ἐν τῇ διατριβῇ του ταύτη ὁ Ψελλὸς «τὰ δέ γε κερασφόρα (ζῶα) οὐδὲν αὐτοῖς ὀργίλον ἐμπέφηνε, διὰ τὴν τῶν συζύγων δεινοτάτην διαφθοράν, ἀλλ' ὑπὸ τοῖς τοῦ Πλάτωνος Νόμοις πολιτευόμενα, τὴν κοινογαμίαν ἀσπάζεται» καὶ ὅταν σταθμίσῃ τις τὰ ὅσα λέγει ὁ Σάθας ἀνωτέρω ἐν τῇ Μεσαιωνικῇ Βιβλιοθήκῃ του τόμ. Ε', περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ μεγάλου ἀρχαιολόγου καὶ ἐξόχου ἀττικιστοῦ Μ. Ψελλοῦ, ἰδίως ὅτι ἦτο κρυφὸς θαυμαστής τῶν δογμάτων τοῦ Πλάτωνος καὶ ἄρα ὑπὲρ τῆς κοινογαμίας (=καταργήσεως τοῦ γάμου) καὶ ὑπὲρ τῆς κοινότητος τῶν γυναικῶν, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ διατριβὴ τοῦ Ψελλοῦ «περὶ τῆς λέξεως κερατᾶς» ἐπλάσθη ὑπ' αὐτοῦ κατ' ἀλληγορίαν, ὅπως δι' αὐτῆς ὑποδηλώσῃ ἀλληγορικῶς, ὅτι καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ὁ Πλάτων, ἀσπάζεται τὴν κοινογαμίαν¹ καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Τὴν δοξασίαν ταύτην δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποστηρίξῃ ἐκ τοῦ φανεροῦ, παρὰ τὴν δεινότητά του περὶ τὸ γράφειν (ὁ πολὺς τὴν γλῶτταν ἕπατος τῶν φιλοσόφων Μιχ. Ψελλός) ἐκ τοῦ φόβου τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τῶν πολλῶν ἐχθρῶν του.

*
* *

Καὶ τώρα ἂς ἐξετάσωμεν τὴν περίφημον μετάφρασιν τῶν ἀνατομικῶν ὄρων ὑπὸ τοῦ Μ. Ψελλοῦ. Πρῶτον θὰ παραθέσω αὐτήν, ὡς ἔχει, μετὰ τῶν ἐκ τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ κώδικος προκυψασῶν ἀνορθογραφιῶν. Ἐπειτα ὅπου δι' ἐμὲ ὡς Ἀνατόμον εἶναι ἀκατανόητος ὁ ὅρος, θὰ θέσω ἓνα ἐρωτηματικόν. Ὅπου ὁ ὅρος εἶναι ἀνακριβής καὶ ἀσαφής, θὰ ἐπεξηγῶ αὐτὸν προσθέτων τὸ ὄνομά μου συγκομμένον (Σκλ.).

¹ Ὁ Νόμος τοῦ Πλάτωνος ἔλεγε: ταύτας (τὰς γυναῖκας) τῶν ἀνδρῶν τούτων πάντων πάσας εἶναι κοινάς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν κοινούς, καὶ μήτε γονέα ἔκγονον εἶδέναι τὸν αὐτοῦ μήτε παῖδα γονέα». (Βλ. καὶ Θ. Βορέα, Εἰσαγ. εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, σ. 297 - 98). Τὴν κοινογαμίαν μετὰ τὸν Πλάτωνα ὑπεστήριξαν πολλοὶ φιλόσοφοι καὶ βιολόγοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ 17ετής Κεφαλλῆν θεολόγος Ἐπιφάνης, ὁ υἱὸς τοῦ αἰρετικοῦ Καρποζράτους, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ἐν τῷ ἔργῳ του «Δικαιοσύνη». (Βλ. Δημ. Μπαλάνου, Πατρολογ. 1930, σελ. 90).

1. *Βρέγμα* = τὸ λεγόμενον ἀπαλόν.

2. *Ἰνίον* = ὁ ὀπισθοθύλακος¹.

¹ Προδήλως ὁ Ψελλὸς μὲ τὸν ὄρον *ὀπισθοθύλακος* δὲν ὑπονοεῖ κεκλεισμένον θύλακον (σακκοῦλα), ἀλλὰ τὸ ἐπίμηκες βοθρίον ἀμέσως κάτωθεν τοῦ ἰνιακοῦ κυρτώματος, τὸ ὁποῖον ἡ κρανιομετρικὴ ὀνομάζει *ἔξω ἰνίον* ('Ανατομ. τ. 1, σ. 294) καὶ τὸ ὁποῖον ἡ μὲν περιγραφικὴ Ἀνατομικὴ ἀποκαλεῖ *ἀχενικὸν βοθρίον* = *Fovea puchue* ('Ανατομ. 1, εἰκ. 375, οἱ δὲ περὶ τὸν Παρνασσὸν κατοικοῦντες Νεοέλληνες τὸ λέγουν *κούπερναν* (ἀγνώστου δι' ἐμὲ ἐτυμολογίας).

Κατὰ προφορικὴν πληροφορίαν τοῦ Σ. Κουγέα τὸ βοθρίον τοῦτο ὀνομάζεται ἐν Μάνη *ἀκούτροφας* (ὄ), ἐν Νάξῳ δέ, καθ' ὅμοιαν πληροφορίαν τοῦ Δημ. Οἰκονομίδου, λέγεται *κούδικας* (κούντικας). Ὁ Φιλήντας, ἐν τόμ. 1, σ. 27 λέγει: τὸ *κούδικας* εἶναι τὸ βρέγμα. Τὸ *αντικούδικας* τὸ ἰνίον (= τὸ κότυλον τοῦ Ἀθανασίου). Ἐν Πόντῳ κατὰ πληροφορίαν τοῦ Ἀνθ. Παπαδοπούλου λέγεται *κοτύλη*.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βοθρίον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ὀπίσθιον διάστημα μεταξὺ τοῦ ἰνίου καὶ τοῦ πρώτου ἀχενικοῦ σπονδύλου (= ἐπιστροφέως) καὶ καλύπτεται ἐκ τῶν ἐπιπολῆς πρὸς τὸ βάθος ἐκατέρωθεν τῆς μέσης γραμμῆς 1) ὑπὸ τῆς *ἰνιακῆς μοίρας τοῦ τραπεζοειδοῦς μῆκος* ('Ανατομ. τ. 1, εἰκ. 379),—2) ὑπὸ τοῦ *ἡμιακανθώδους κεφαλικοῦ μ.* καὶ 3) ὑπὸ τοῦ *μείζονος καὶ ἐλάσσονος ὀρθοῦ κεφαλικοῦ μ.* ('Ανατομ. τ. 1, εἰκ. 385), ἀμφοτέρων ἐπικειμένων ἐπὶ τοῦ *ὀπισθίου ἐπιωματικοῦ ὑμένος* ('Ανατομ. τ. 1, σ. 378 καὶ εἰκ. 385, Μ).

Ὁ κούπερνας (= ἀχεν. βοθρίον) ἐπιπολῆς καλύπτεται εἰς ἄλλοτε ἄλλην ἔκτασιν ὑπὸ τριχῶν καὶ χρήζει ἰδίας ἀνθρωπολογικῆς μελέτης ἐπὶ τῶν Νεοελλήνων ἀπὸ τοῦ νεογνοῦ μέχρι τοῦ τετελειωμένου ἀτόμου ἐκατέρου φύλου.

Εἰς τὸ βάθος τοῦ κούπερνας κεῖται ἡ *παρεγκεφαλονωτιαία δεξαμενὴ* ('Ανατομ. τ. 3, εἰκ. 426), κάτωθεν (ἔμπροσθεν) τῆς ὁποίας κατασκηνοῖ ὁ *ὄρμβοειδῆς βόθρος τοῦ προμήκους μυελοῦ* ('Ανατομ. τ. 3, σ. 636, εἰκ. 423).

Ἡ χώρα αὕτη (ἰνιακὸν βοθρίον -- κούπερνας) κατέστη τὸν τελευταῖον καιρὸν σπουδαιοτάτη, διότι κατ' αὐτὴν γίνεται (παρὰ τὴν *μέσῃν γραμμῇν*), ἡ *ὑπινιακὴ παρακέντησις*, Suboccipitalstich), διὰ τῆς ὁποίας ἐπὶ αὐξήσει τῆς τάσεως τοῦ ἐγκεφαλονωτιαίου ὑγροῦ (σφοδρὸς πονοκέφαλος) ἐξάγουν ἀπὸ τῆς *παρεγκεφαλονωτιαίας δεξαμενῆς* ('Ανατομ. τ. 3, εἰκ. 426) ἐγκεφαλονωτιαῖον ὑγρὸν -- ἢ ἀντιθέτως ἐγγέουν εἰς τὴν παρεγκεφαλονωτιαίαν δεξαμενὴν Ὁ ἢ CO₂ πρὸς ἀκτινογράφειν τῶν *κοιλῶν* τοῦ ἐγκεφάλου ('Ανατομ. τ. 3, εἰκ. 382 καὶ 384).

Ἐπειδὴ δὲ βαθύτερα τῆς παρεγκεφαλονωτιαίας δεξαμενῆς κεῖται, ὡς εἴπομεν, ὁ ὄρμβοειδῆς βόθρος τοῦ προμήκους μυελοῦ (= βολβοῦ), τὸ *ἀναπνευστικὸν κέντρον*, τ' *ἀγγειοκινητικὰ* καὶ ἄλλα σπουδαῖα νευρικὰ κέντρα (= πηγαὶ κατὰ Γαλ.), διὰ τοῦτο οἱ πειραματισταὶ τὰ *μικρὰ πειραματόζωα* φονεύουν εὐκόλως ἐμπηγνύοντες διὰ τοῦ *ἰνιοεπιστροφικοῦ διαστήματος* τὴν ὄξεϊαν αἰχμὴν μαχαιρίου.

Καὶ οἱ *βουτύποι* (σφαγεῖς βοῶν), πρὶν σφάζουν τοὺς βόας, ἐφαρμόζουν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῶν τὴν συσκευὴν τοῦ *θανατηφόρου ἤλου* οὕτως, ὥστε ἡ αἰχμὴ αὐτοῦ ν' ἀντιστοιχῇ εἰς τὸ ἰνιοεπιστροφικὸν διάστημα, ἔπειτα κρεμοῦν τὸ ζῷον ἀπὸ τινος ἰκρίωματος οὕτως, ὥστε νὰ πατᾶ τὸ ἔδαφος μόνον μὲ τὰ *ὀπίσθια σκέλη*, καὶ τέλος κτυπῶντας τὴν κεφαλὴν τοῦ ἤλου μὲ σφύρα δυνατὰ εἰς τὸ ἰνιοεπιστροφικὸν διάστημα προκαλοῦν *σύμπτωσιν καὶ παράλυσιν κεραινοβόλον* τοῦ ὀγκώδους ζῳοῦ. Τέλος, ἀφοῦ χαλαρώσουν τὴν δέσιν ἀπὸ τὸ ἰκρίωμα, ἀφίνουν αὐτὸ νὰ σωριασθῇ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ τώρα πλέον ἄφοβα σφάζουν αὐτὸ ἄνευ οὐδεμιᾶς παρ' αὐτοῦ ἀντιστάσεως.

Προτείνω πρὸς τιμὴν τοῦ Μ. Ψελλοῦ τὸ *ἀχενικὸν βοθρίον* νὰ καλῆται ὑπὸ τῶν Ἀνα-

3. *Κροτάφος* = αἱ μήνιγγες. (Γ. Σκλαβ., Ἐνατομία τ. 3 εἰκ. 90 καὶ Ἐνατομία ὀδόντ., εἰκ. 295).
4. Ἐγκέφαλος = ὁ μυελὸς τῆς κεφαλῆς.
5. *Βλέφαρα* = τὰ ὀμματοφύλλα¹.
6. Ἐπιβλεφαρίδες¹ = αἱ τρίχες τῶν ὀμματοφύλλων.
7. *Μέγας κανθός* = ἡ κοιλότης τοῦ ὀφθαλμοῦ ἢ πλησίον δηλονότι τῆς ρινός. (Ἐνατ. τόμ. 3, εἰκ. 736 Ἐνατ. ὀδόντ., εἰκ. 379).
8. *Μικρὸς κανθός* = ἡ πλησίον τοῦ κροτάφου κοιλότης τοῦ ὀφθαλμοῦ.
9. *Ταρσός* = τὸ ὄλον τοῦ ὀφθαλμοῦ κοῖλον (:)
10. Ἐπάκια = τὰ μῆλα τῶν μαγούλων, δηλονότι ὑποκάτω τοῦ ὠπὸς (ὀφθαλμοῦ: Σκλ.)
11. Σιαγόνες καὶ παρειαὶ = τὰ μάγουλα.
12. Ρώθωνες καὶ μυκτῆρες = τὰ ρωθώνια (ρουθούνια. Σκλ.).
13. Γένες = τὰ χεῖλη (:)
14. Λωβός = τὸ ἄκρον τοῦ ὠτὸς (ἀντὶ λοβός: Σκλ.).
15. Τῶν ὀδόντων οἱ μὲν πρόσθιοι, γόμφοι (:), οἱ δὲ μεταξὺ τῶν προσθίων καὶ τῶν ὀπισθίων, οἱ τέσσαρες ὀξεῖς = *κυνόδοντες*. οἱ δὲ ὀπίσθιοι ἀλήθοντες (ἀλέθοντες = molares: Σκλ.).
16. Ὀδρανίσκος = ὑπερῶα.
17. Σφαγῆ = ὁ λάκκος τοῦ τραχήλου. Ἐκριβέστερον ἡ κοιλότης ἢ ὑπεράνω τῆς μηννοειδοῦς ἔντομῆς τοῦ στέρνου, μεταξὺ τῶν στερνικῶν ἐκφύσεων τῶν δύο στερνοκλειδομαστοειδῶν μυῶν: (Σκλ.).
18. Ὀλμος = τὸ ἀπὸ τοῦ τραχήλου μέχρι τῶν κώλων, τὸ αὐτὸ καὶ θώραξ (ὄλμος = Torso: Σκλ.).
19. Στέρνα = τὰ στήθη.
20. *Μασθός* ἐπὶ ἄνδρός, ὁ μὴ ἐσθιόμενος δηλαδὴ — *μαστὸς* ἐπὶ τῆς γυναικὸς ὡς *μασητὸς* τῶ βρέφει².

τόμων ὑπινιακὸν βοθρίον τοῦ Μ. Ψελλοῦ, καθ' ὅσον ὁ ὄρος «*ἀνχενικὸν βοθρίον*» δὲν ὀρίζει καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁ ἀνχὴν ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ ἔξω ἰνίου μέχρι τοῦ ἑβδόμου ἀνχενικοῦ σπονδύλου.

¹ Ὁ σημερινὸς λαὸς τὰς βλεφαρίδας (ἐπιβλεφαρίδας κατὰ Ψελλὸν) ὀνομάζει *ματοτοίναρα*. Ἐπὶ τοῦ ἵππου τὸ κάτω βλέφαρον δὲν ἔχει βλεφαρίδας. Εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὁ Μύκων ἐξωγράφησεν ἵππον φέροντα βλεφαρίδας καὶ εἰς τὸ κάτω βλέφαρον, διὸ ὁ Σίμων τοῦ κατελόγισε τοῦτο ὡς *ὄνειδος ἀμαθίας* (βλ. Πολυδ. Β, 69, ἔκδ. Bekker. Βερολ. 1846).

² Ὁ Γαληνὸς VI, 674 περὶ τοῦ χοιρίνου μαστοῦ τοῦ πλήρους γάλακτος γράφει «*περισπούδαστὸν ἐστὶ τοῖς λιχνῶσι* (=εἰς τοὺς λιχουδηδες) *ἔδεσμα*», ἐνῶ διὰ τοὺς *ἀνευ γάλακτος* μαστοὺς λέγει «*δύσπεπτοι οἱ σκελετευμένοι*».

21. *Ἐπισκῆμιον*¹ = ἡ τοῦ μετώπου ρυτίς, ἡγουν ἡ *σοῦφρα* (ἐπισκύνιος μῦς) τὴν ὁποίαν εἶχε καταφανῆ ὁ Εὐριπίδης: (Σκλ.)
22. *Κύστις* = τὸ ὑπογάστριον (ἐπειδὴ εἰς τοῦτο ἀντιστοιχεῖ ἡ πλήρης κύστις: (Σκλ.).
23. *Μετάφρενα* = ἡ ράχις.
24. *Ἰξὺς καὶ ὄσφρς* = ἡ ζώνη, οὐ μόνον ἡ πλευρά, ἀλλὰ καὶ τὸ πλευρόν.
25. *Ψοαὶ καὶ ψοαὶ* = αἱ σάρκες αἱ ἐπικείμεναι τοῖς νεφροῖς, τὰ λεγόμενα *ἀπάκια*².
26. *Δαγόνες* = αἱ λαπάραι.
27. *Γλουτὰ* = αἱ σφαιροειδεῖς σάρκες αἱ ἐπικείμεναι τοῖς κόλοις.
28. *Κῶλον καὶ ἱερὸν ὄστουν* = τὸ ἀπὸ τῶν γλουτῶν μέχρι τοῦ γόνατος (προφανῶς τὸ μηριαῖον ὄστουν: Σκλ.).
29. *Γόμφος* = ὁ ὑποκάτω τοῦ λαγόνος σύνδεσμος (;)
30. *Πόσθη* = τὸ σπερμογόνον μόριον (;) (= τὸ δέσμα τοῦ πέους: Σκλ.).
31. *Βάλανος* = τὸ ἄκρον τῆς πόσθης (τοῦ πέους: Σκλ.).
32. *Ἀκροποσθία* = τὸ δέσμα τὸ καλύπτον τὴν βάλανον (τοῦ πέους: Σκλ.).
33. *Σφυρὰ* = τὰ ἀπὸ τοῦ γόνατος μέχρι τῶν ἀστραγάλων (;)³

¹ Γράφε *ἐπισκύνιον*. Ἀκριβέστερον ἡ *κάθετος* πτυχὴ (ρυτίς = *σοῦφρα*), ἣν προκαλεῖ ἡ σύσπασις τοῦ ἐπισκύνιου μῦος, ὅστις ἐπικαλεῖται ὁ *συνάγων τὰς ὄσφρς μῦς*. Γ. Σκλαβ., (Ἀνατομ. ἔκδ. 3, τ. 1, σ. 588, εἰκ. 433 καὶ Ἀνατ. ὀδόντ. σ. 162, εἰκ. 142).

² Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, διότι αἱ *ψοαὶ* (= ψοίτης μ. καὶ τετραγώνος ὄσφυϊκός μ.), οἱ ὅποιοι κατὰ τὸν Ψελλὸν ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰ *ἀπάκια* κεῖνται κατὰ βάθος. — Τὰ *ἀπάκια* ἀντιστοιχοῦν εἰς τὸ ὄσφυϊκὸν μέρος τοῦ κοινοῦ ἐκτεινοντος τὴν ράχιν μῦος (ἱερονωτιαίου) μέχρι τῆς 12ης πλευρᾶς σὺν τῇ ὑπερκειμένη αὐτῷ ὄσφυονωτιαία περιτονία καὶ τῷ ἀντιστοίχῳ δέσματι (Ἀνατομ. ἔκδ. 3 τόμ. 2, σ. 410, εἰκ. 343, 344. — Ἀνατ. ὀδόντ., εἰκ. 249). Ἡδη ὁ Πρωτοσπαθάριος (7ος αἰὼν, σελ. 11) ἀναφέρει τὰ *ἀπάκια*: «τούτους τοὺς ῥαχίτας μῦς ὀνομάζει ἡ κοινὴ συνήθεια ἀπάκια».

³ Ὁ *ρευματισμὸς τῶν ἀπακίων*, τ. ἔ. τοῦ ὄσφυϊκοῦ μέρους τοῦ *ἱερονωτιαίου μῦος* — *κοινοῦ ἐκτεινοντος τὴν ῥάχιν μῦος* — *Errector trunci* (Ἀνατομ. τόμ. 1, σ. 497) κατόπιν ψύξεως προκαλεῖ τὴν ὀδυνηροτάτην *ὄσφυαλγίαν* (= *Lumbago* = *Hexenschuss* τῶν Γερμ.). Κατ' αὐτὴν πᾶσα κίνησις τοῦ κορμοῦ, ἰδίως ἡ ἀνόρθωσις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὑπτίας θέσεως, προκαλεῖ ἐντονωτάτους πόνους κατὰ τὴν ἔκφυσιν τοῦ ἱερονωτιαίου μῦος (= λαγόνιον ἀκρολοφίαν καὶ ἱερὸν ὄστουν). Περὶ τῆς μήπω διευκρινηθείσης *παθογονίας* τῆς ὄσφυαλγίας ἡ νεώτερα γνώμη εἶναι, ὅτι πρόκειται περὶ *διαταράξεως τῆς κολλοειδοῦς καταστάσεως* τῶν μυϊκῶν ἰνῶν τοῦ ἱερονωτιαίου μ. (= *μυοπηκτοποίησης* = *Myozelose*). Ὑπόκεινται δ' εἰς αὐτὴν καὶ οἱ ἐπὶ τῆς καθέκλας ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἀσχολούμενοι *συγγραφεῖς* ἢ ὑπάλληλοι (*Büreaukraten*).

³ *Σφυρὰ* (ἔσω καὶ ἔξω (= λατ. *talus*) εἶναι δύο βραχεῖαι ἀποφύσεις, ἐκάστη ἐκατέρωθεν τοῦ ἀστραγάλου. Τούτων ἡ ἔσω εἶναι ἀπόφυσις τοῦ κάτω ἄκρου τοῦ ὄστου τῆς κνήμης, ἡ δὲ ἔξω αὐτὸ τοῦτο τὸ κάτω πέρασ τῆς περόνης (βλ. Γ. Σκλαβ., Ἀνατομ. ἔκδ. 3, τ. 1, σ. 347 καὶ 349 καὶ εἰκόν. 275, 276 καὶ 277), Ἀνατ. ὀδόντ. σελ. 124, εἰκ. 117). Ὁ Γαληνὸς ἐν τ. XIV, σ. 709 περιγράφει ὡς ἔξῃ τὰ ὀστὰ τῆς συνόλης κνήμης: «τὰ δ' ἐντεῦθεν (ἀπὸ τοῦ γόνατος) ἐπὶ τὰ κάτω μέγιστα κῶλα *κνήμαι* (ὀνομάζονται), ὧν τὸ μὲν ἔμπροσθεν *ἀπικνήμιον*, τὸ δ' ὀπισθεν

34. *Κνήμη* τὸ ἔμπροσθεν τοῦ σφυρίου (;) (ἀκατανόητον : Σκλ).
 35. Ἐπιπλάσιον¹ = ἡ ἄντζα (;)².
 36. Ἰγνύες = τὸ ὑποκάτω τοῦ γόνατος. Ἀκριβέστερον = τὸ ὀπισθεν (Σκλ.).

* * *

Παρασημειωτέον ὅτι ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Γαληνὸν πραγματεία ἐν τ. XIV, 674, ἡ ἐπιγραφομένη «εἰσαγωγή ἢ ἰατρὸς» εἶναι ἀμφιβόλου γνησιότητος, καὶ ὡς φαίνεται ἐγγραφή ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Ἡρόδοτου, ζήσαντος τὸ 117 μ. Χ. ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Τὸν Ἡρόδοτον ἀναφέρει ὁ Γαλ. κυρίως ἐν τ. VI 775, διότι αὐτὸς καὶ ὁ Εὐρυφῶν συνίστων διὰ τὴν ἐλκώδη φθίσιν (φυματίωσιν) τοῦ πνεύμονος εἰς τοὺς ἀρρώστους «θηλάζων ὡσπερ τὰ παιδιά τὴν γυναικα». Εἰς ταύτην πλὴν τοῦ διαφορτικοῦ λεκτικοῦ ὑπάρχει ἐν σελ. 725 καὶ ἓνα κατάφωρον ἀνατομικὸν σφάλμα περὶ τοῦ ἀστραγάλου «ὁ δὲ ἀστράγαλος κατὰ μῆκος τοῦ ποδὸς κείμενος τῇ μὲν περόνῃ (ἀντὶ πτέρνῃ) ἐπιβέβηκε καὶ συνήρμωσται ἀκινήτως». Ἀλλ' ἀνεξαρκῆτως τοῦ λάθους τούτου, τὸ ὁποῖον δυνατόν ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἀντιγραφέα τοῦ χειρογράφου, εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος πραγματεία ἐν σελ. 708 λέγεται: «καθ' ὃ δὲ μετὰ ταῦτα συμβάλλει τὰ κῶλα τοῖς ὑποκάτω καὶ ἄρθρον ποιεῖ, γόνυ καλεῖται, οὗ κατόπιν ἰγνύα ἢ ἀγκύλη (ὁ Λατίνος μεταφράζει proplites vel ancyle).

Ἐπιπλάσιον ὅρος ἀγκύλη (Ansa) εἶναι ἐν χρήσει ἐν τῇ νεωτέρῃ Ἀνατομικῇ ὀρολογία διὰ τὸ ἀγκυλωτὸν νεφροικὸν σωληνάριον (Ἀνατομ. τ. 2, ὑψὲς τοῦ νεφροῦ, Ἀνατ. ὀδόντ. εἰκ. 251). — Ἐνταῦθα ἴσως ὁ Ἡρόδοτος ἤθελε νὰ εἴπῃ τὴν κάτω γωνίαν τοῦ ρομβοειδοῦς ἰγνυακοῦ βόθρου, τὴν σχηματιζομένην εἰς ἄλλοτε ἄλλο ὕψος ἐκ τῆς συνενώσεως τῶν δύο κεφαλῶν τοῦ γαστροκνημίου μυός. Ὅπωςδήποτε ὁ ὅρος οὗτος μὲ ἐλκύει εἰς τὴν εἰκασίαν (μετ' ἐπιφυλάξεως), μὴ ἡ λαϊκὴ λέξις ἄντζα προῆλθεν ἐκ τῆς λατινοποιηθείσης λέξεως «ἀγκύλη» παρὰ τὰς διαφορὰς περὶ αὐτῆς μέχρι τοῦδε ἐτυμολογίας.

Ἐπιπλάσιον. Κουκουλὲς ἐξέφερε τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἄντζα ἔλκει τὴν καταγωγὴν τῆς ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως Anta = παραστάς. Ὁ Κ. Ἀμαντος ἐτυμολογεῖ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ ἀντίον τοῦ ἀργαλειοῦ προσθέτων ὅτι σκοπτικῶς μετεχειρίζοντο τὴν λέξιν διὰ τοὺς ἔχοντας μακρὰς καὶ ἰσχνὰς κνήμας. Ὁ δὲ γλωσσολόγος Γ. Χατζιδάκις τὴν λέξιν ἄντζα παραγεί ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν λέξιν «ἀντικνημία»³, (βλ. Περιοδ. Ἀθηνᾶ τ. 36, σ. 184).

γαστροκνημία. Τὰ δὲ πέρατα τῶν τῆς κνήμης ὀστέων εἰς τε τὸ ἔνδον μέρος καὶ εἰς τὸ ἔξω ἐξέχοντα σφυρὰ προσαγορεύονται.— Ὅπως τὰ περιγράφει ὁ Ψελλός, τὰ σφυρὰ εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ δύο ὀστά τῆς κνήμης!

¹ Ἐπιπλάσιον ἢ ἀντικνημία δὲν εἶναι ἡ ἄντζα (=γάμπα), ἀλλ' ἡ προσθία ἔσω ἄμμος (ἄσαρκος) ἐπιφάνεια τοῦ ὀστοῦ τῆς κνήμης, ἡ ὁποία ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς συνήθως φέρει πυκνὰς καὶ μακροτέρας τρίχας ἢ αἰλοπαῖ ἐπιφάνειαι τῆς κνήμης (Γαλ. XVIII, β', 473 καὶ II, 774). Ἐπὶ ὀξείας ὀστεομυελίτιδος ἡ προσθία ἔσω ἐπιφάνεια τῆς κνήμης, ἡ ἄμμος ἀντικνημία, δυνατόν νὰ νεκρωθῇ ὀλόκληρος, καὶ τὸ νέκρωμα (sequester) ν' ἐξαιρεθῇ εἰς κατάλληλον στιγμήν καὶ διὰ καταλλήλου θεραπείας ν' ἀναπληρωθῇ ὑπὸ νέας ὀστεϊνῆς οὐσίας. Μίαν τοιαύτην περίπτωσιν μὲ αἴσιον ἀποτέλεσμα εἶχα ἐν Ἀμφικλείᾳ. Βλ. καὶ (Γαλ. I, 401) παρωσιδῆς ἰστός.

² Ἐπιπλάσιον δὲ (=γάμπα) εἶναι τὸ ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο κεφαλῶν τοῦ γαστροκνημίου μετὰ τοῦ ὑποκνημιδίου μυὸς κατωτέρω τῆς κάτω γωνίας τῆς ἰγνύας παραγόμενον μυῶδες ὄγκωμα, τὸ ὁποῖον στενούμενον πρὸς τὰ κάτω μεταβαίνει εἰς τὸν Ἀχιλλεῖον τένοντα, τὸν καταφύμενον εἰς τὴν πτέρναν (Ἀνατομ. ἔκδ. 3, σ. 702). Τὸ μυῶδες τοῦτο ὄγκωμα ἤδη ὁ Γαληνὸς ἐν τόμ. XIV, 708 καὶ ἀλλαχοῦ ὀνομάζει γαστροκνημὴν ἢ γαστροκνημίαν.

Αί ἐτυμολογίαι αὐταί, κατὰ τὴν ἄσημον γνώμην μου, δὲν εὐσταθοῦν, τοῦλάχιστον ἀνατομικῶς (βλ. ἔμπροσθεν). Καί μόνον ὅταν ὑπομνήσωμεν ὅτι οἱ ἀρχαῖαι ἰατροὶ (Ἰπποκράτης - Γαληνός) «ἀντικνημίαν» ὀνομάζουσι τὸ πρόσθιον ἔσω μέρος τῆς συνόλης κνήμης, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄσαρκον = ἄμνον, ἐνῶ τὸ ὀπίσθιον *μυῶδες* μέρος καλοῦν *γαστροκνημίαν*, ἀρκεῖ ν' ἀνατρέψῃ αὐτάς. Ἐκ περισσοῦ δὲ ὑπενθυμίζομεν εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἐγκριτοὺς φιλολόγους τὴν λαϊκὴν ἔκφρασιν «πιάστηκεν ἡ ἄντζα μου», τ. ἔ. τὴν ὀδονηρὰν σύσπασιν τῆς γαστροκνημίας = τὸ *ὑφαλαμα* (νευροκαβαλίκευμα) τ. ἔ. τὸν Crampus = Wadenkrampf τῶν Γερμανῶν¹.

* *

37. Πέλαμα = τὸ ὑποκάτω τοῦ ποδός.
38. Ταρσός = τὸ ἐπάνω τοῦ ποδός.
39. Βραχιόνες = τὰ ἀπὸ τοῦ ὤμου μέχρι τοῦ ἀγκῶνος.
40. Ὠλέκρανον = τὸ ἐκ τοῦ ἀγκῶνος (ὄστοῦν: Σκλ.).
41. Ὠλένη = τὸ ἐντὸς (ὄστοῦν: Σκλ.).
42. Πῆχυνς = τὸ ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος μέχρι τοῦ καρποῦ.
43. Καρπός = τὸ ἀπὸ τοῦ πήχεως μέχρι τοῦ σχίσματος τοῦ ἀντίχειρος (Σκλ.).
44. Μετακάρπιον = τὸ ἀπὸ τοῦ σχίσματος τοῦ μεγάλου δακτύλου (ἀντίχειρος Σκλ.) μέχρι τῶν ἄκρων δακτύλων (ρίζης τῶν δακτύλων: Σκλ.).
45. Τὸ συναμφοτέρον, ὁ καρπός καὶ τὸ μετακάρπιον, *ταρσός*· (ἔδῳ συγγέει τὰ μέρη τῆς χειρὸς μὲ τὰ τοῦ ποδός: Σκλ.).
46. Πρωκτός = κῶλος.
47. Κοτύλη = τὸ κοῖλον τῆς παλάμης.

* *

Ἐπισκοποῦντες τὴν μετάφρασιν τῶν 47 ὄρων τοῦ Ψελλοῦ εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν, διαπιστοῦμεν ὅτι ὁ Ψελλὸς δὲν εἶχεν ἀνατομικὰς γνώσεις ἀξιολόγους (δοκίμους), ἀλλὰ μόνον ἐγκυκλοπαιδικὰς τοιαύτας, οἷαι ἐσυνηθίζοντο κατὰ τὴν

¹ Παθολογία Mering, μετάφρ. ὑπὸ Χ. Ἀποστολίδου, Μπαλοδήμου καὶ Τσαμπούλα, τ. III, σ. 131.

Ἐκ τούτου ὑφαλαμα τῆς γαστροκνημίας κατελήφθη παρὰ τὴν Ἀμφίκλειαν ὁ ἀρματολὸς Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος, ὅστις, βλέπων ὅτι ἔχει ἀπέναντι πολυάριθμον ἔφιππον τουρκικὸν στρατόν, εἶχε διατάξει τὰ ὑπ' αὐτὸν παλληκάρια ν' ἀναβοῦν ὑψηλὰ εἰς τὸ Μοναστήρι τοῦ Δαδίου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνάβασιν κατελήφθη ἐξαίφνης ὑπὸ τοῦ ὑφαλάματος καὶ τῶν δύο γαστροκνημιῶν. Τότε ἕνα ἀπὸ τὰ συνοδεύοντα αὐτὸν παλληκάρια—Γαβριήλ τ' ὄνομα—τὸν ἄδραξε εἰς τοὺς στιβαροὺς ὄμους του καὶ διὰ τινος μονοπατίου τὸν ἀνεβίβασεν καβάλλα εἰς τὸ τότε ἀπόρθητον μοναστήρι. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Λέων τῆς Ρούμελης ἔπασχεν ἀπὸ *ποδάγραν*, ἡ ὁποία προδιαθέτει εἰς τὰ ὀδονηρὰ ὑφαλάματα τῆς γαστροκνημίας. Τὰ δ' ἐν εἴδει χρονολογήματος ἐν τῷ φύλλῳ τῆς Ἑστίας 17 Φεβρ. 1935 ὑπὸ τοῦ Δ. Γατοπούλου γραφόμενα δὲν ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν ἀλήθειαν.

σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν. Αἱ ἀσκήσεις ἐπὶ πτωμάτων ἀπηγορεύοντο, πλὴν ἐπὶ λησιῶν, διὰ τοὺς ὁποίους ἐκάλουν τοὺς ἰατροὺς, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἀνέτεμον ζῶντας. (Βλ. Στίλπ. Κυριακίδην, Ἐργεῖα ἰατρ. ἐπιστημ. σ. 160). Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Ἱατρικὴ ἤσκειτο ὑπὸ κληρικῶν ἀρχιάτρων, ἐχόντων γνώσεις πρακτικὰς εἰς Νοσοκομεῖα, *ξενῶνας* καλούμενα¹.

Τὸ αὐτό, ὑποθέτω, θὰ προέκυπτε καὶ διὰ τὴν ἔμμετρον συγγραφὴν «*περὶ καινῶν ὀνομάτων ἐν νοσήμασι*», τὴν ὁποίαν δὲν ἠμπόρεσα ν' ἀνεύρω εἰς τὰς ἐδῶ δημοσίας βιβλιοθήκας. Ἄς ἐλπίσωμεν δὲ ὅτι κάποιος Ἑλληὴν παθολόγος ἢ χειροῦργος ἰατρός ἐκ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἱατρικῆς θὰ ἐπιληφθῆι κάποτε τοῦ ζητήματος τούτου:

Ἄλλὰ καὶ οὕτως ὁ ἀρχαιοπρεπὴς τὴν γλῶσσαν Ψελλὸς ἔδωκε δείγματα ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν δημώδη ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

*
* *

Μία μόνον ἀπορία παραμένει εἰς ἐμὲ ὡς *αἶνιγμα!* Διατὶ ὁ Ψελλὸς ἠγνόησε τὸν Γαληνόν, — ὅποτε ἴσως δὲν θὰ περιέπιπτεν εἰς τόσα σφάλματα κατὰ τὴν μετὰ φρασιν — τὸν Γαληνόν!, τὸν ὁποῖον ἤδη τὸν 11ον αἰῶνα ἐνεκολλώθησαν οἱ Ἄραβες, οἱ κατὰ τὸν J. Hyrtl (Anatom., σ. 41), καλύτεροι ἐκ τῶν Μουσουλμάνων δέκται τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ πολιτισμοῦ.

Τὸ *αἶνιγμα* τοῦτο δὲν δύναμαι ἄλλως νὰ ἐξηγήσω παρὰ παραδεχόμενος, ὅτι ὁ Ψελλὸς, ἄκρος ἀττικιστὴς, δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῆι τὸν Γαληνόν, πού εἰς πολλὰς τῶν πραγματειῶν του καταφέρεται κατὰ τῶν ἐπιτιμώντων αὐτὸν Ἀττικιστῶν, ὅτι εἰς τὰ συγγράμματά του σολοικίζει καὶ βαρβαρίζει. Ὅθεν αὐτομάτως ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν μου ἡ δριμεῖα (= τσουχτερὴ ἢ καυτερὴ) ἐκείνη ἀπάντησις τοῦ Γαληνοῦ εἰς τοὺς ἐπιτιμητάς του: «*ἄμεινον γὰρ τῆ φωνῆ ἢ τῶ βίῳ σολοικίζειν καὶ βαρβαρίζειν*». Αὐτὴ ἴσως ν' ἀπέτρεψε τὸν Ψελλὸν νὰ γνωρίσῃ τὸν Γαληνόν.

*
* *

Καὶ σχετικῶς πρὸς τοὺς Ἄραβας, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ψελλοῦ εἶχαν ἓνα πολιτισμόν, πού ἐπέτρεπεν εἰς αὐτοὺς νὰ θεωροῦν τὸν Βυζαντινὸν λαὸν κατώτερον τοῦ Ἀραβικοῦ, πρέπει νὰ διαστείλωμεν δύο ἀπόψεις, τὴν *ἐπιστημονικὴν* καὶ τὴν *πολιτικὴν* ἢ φυλετικὴν.

Ἀπὸ *ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως* πράγματι οἱ Ἄραβες ἔκαμαν μεγάλας προό-

¹ Βλ. Γ. Πουρναροπούλου, Ἡ ἱατρικὴ ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον, σελ. 11 - 12.

όδους ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν Ἀββασιδῶν καλιφῶν¹. Τὸ *μυστικὸν* τῆς προόδου των (μεταξὺ 8-9 αἰῶνος) ἔγκειται εἰς τὴν μεγάλην δραστηριότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐνήργησαν ἰδρύνοντες μεταφραστικὰς Σχολὰς μὲ πλουσίας βιβλιοθήκας κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν *Λαμασκὸν* καὶ ἔπειτα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Τίγρητος διαρροεμένην *Βαγδάτην* καὶ τέλος εἰς τὸ ἐν Ἰσπανίᾳ ἰδρυθὲν καλιφᾶτον, Κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς Σχολὰς αὐτὰς ἐχρησιμοποιήθησαν Σύροι ἐπιστήμονες ἑλληνομαθεῖς, ἀλλὰ κυρίως *Νεστοριανοὶ πρόσφυγες* Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐλάμβανον τὴν ἐντολὴν νὰ μεταφράσουν εἰς τὴν Ἀραβικὴν τὰ ἔργα Ἑλλήνων σοφῶν (τοῦ Ἀριστοτέλους, Πλάτωνος, Γαληνοῦ, Διοσκορίδου κ. ἄ.), λαμβάνοντες μεγάλας χρηματικὰς ἐπιχορηγήσεις πρὸς ἀπόκτησιν τῶν καλυτέρων χειρογράφων. Αἱ εἰρημέναι σχολαὶ βραδύτερον ἐκαλλιέργησαν καὶ τὴν ἀραβικὴν γραμματείαν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἀλχημείαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπέδωκαν ἑξαιρέτως οἱ Ἀραβες. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν διεσώθησαν πολλὰ πραγματεῖαι Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ἱατρῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἑλληνικὰ κείμενα εἶχαν ἀπολεσθῆ.

Ἀναφέρω ἐνταῦθα ὅτι τὰ ἑπτὰ βιβλία τὰ μὴ *σωζόμενα*, ἐκ τῶν ἀνατομικῶν ἐγχειρήσεων τοῦ Γαληνοῦ, διεσώθησαν ἐν τῇ ἀραβικῇ γλώσσῃ καὶ μετεφράσθησαν ἔξ αὐτῆς εἰς τὴν Γερμανικὴν ὑπὸ τοῦ Max Simon, Λευψία 1906. Ἄλλ' ἢ μετάφρασις αὕτη τοῦ Simon ἔνεκα τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων κατέστη ἐν τῶν λίαν δυσευρέτων καὶ ἄρα δυσπορίστων βιβλίων καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς εὐρωπαϊκὰς βιβλιοθήκας.

Ἀπὸ *πολιτικῆς καὶ φυλετικῆς ἀπόψεως* οἱ Ἀραβες διενεώθησαν ἔξ ἐτέρου νὰ κατακτήσουν καὶ ἐξισλαμίσουν τὴν Εὐρώπην καὶ πρὸς τοῦτο ἠπειλήσαν τὸ *προπύργιον* τοῦ ὀρίου μεταξὺ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, τὸ ἑλληνοπρεπὲς Βυζάντιον. Ἀλλὰ τοῦτο μνημὸν τῆς ἀρχαίας ἀποστολῆς του ὅπως τηρῆ τὸ διαχωριστικὸν διάφραγμα μεταξὺ τῶν Ἀσιατῶν καὶ Εὐρωπαίων, ἀντέστη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας κατὰ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἀράβων καὶ ἄλλων βαρβάρων λαῶν μέχρι τῆς ἀλώσεως 1453. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου παραπέμπω εἰς τὸν λαμπρὸν καὶ βαθυστόχαστον λόγον τοῦ προέδρου τῆς Ἀκαδημίας κ. Γ. Μαριδάκη².

*
* *

Ἄλλ' ὁ Ψελλός, ἔξοχος λογοτέχνης, ἔγραψε καὶ μίαν διατριβὴν περὶ τῆς λέξεως *κόντουρα* (= ἵπποι μὲ κοντὴν οὐράν), καὶ ἀφηγεῖται, πῶς ἢ τότε ἀπέραντος Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἴδρυσεν εἰς ἐπικαίρους θέσεις *ἵππωνας* (= ἵπποστά-

¹ Βλ. Max Neuburger, *Geschicht. d. Mediz. τ. II, μέρος I, σελ. 143-203.*

² Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ὡς ἔκφρασις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. - Λόγος κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς 24 Μαρτίου 1951.

σια), συνδεόμενα πρὸς ἄλληλα, εἰς τὰ ὅποια ἐτρέφοντο δημόσιοι ἵπποι. Εἰς τοὺς ταχυδρομικοὺς τούτους ἵππους ἔκοπτον τὸ ἄκρον τῆς οὐρᾶς, ἔξ οὗ ὠνομάσθησαν κόντουρα(=ἄλογα μὲ κοντὴν οὐρὰν) καὶ κατὰ παραφθορὰν=κούντουρα. Καὶ ἐπιλέγει περαιτέρω ὁ Ψελλὸς «ἵνα ἡ τοιαύτη δημοσία ἵππος γνώριμος τοῖς πολλοῖς ἢ οἱ μὲν μύδρον ἐπιτεθέασιν ἐγγράμματον τῷ μηρῷ (=ἐνέκαιον διὰ θερμοκαυτῆρος ἕνα ἀλφαβητικὸν γράμμα ὡς ἀριθμὸν ἐπὶ τοῦ μηροῦ», οἱ δὲ τὰς μετωπιαίας ἀνασπῶσι τρίχας (προδὴλως ἀποσπῶσι: Σκλ.), οἱ δὲ διασχίζουσι τοὺς μυκτῆρας ἢ τὰ λεπτά τῶν ὄτων ἀκρωτηριάζουσι, ὅπερ σύνθητες τοῖς πολλοῖς ποιεῖν τῶν ἐθνῶν· τὸ δ' ὅσον ἀκρότατον τῆς οὐρᾶς ἀποταμόντες, ἀριδηλότατον σημεῖον τοῖς εἰδόσι τὸ πρᾶγμα δεδώκασιν. Ἐντεῦθεν τὰ τετμημένα, κόντουρα ἢ ἑλληνικὴ χρῆσις ὠνόμασε, ταῖς συνήθεσι καταχρησαμένη φωναῖς».

Τὰ κούντουρα μᾶς ὑπενθυμίζουν τὰ ἵπποστάσια, τὰ διατηρούμενα μέχρι πρὸ 40 περίπου ἐτῶν ἐν Ἑλλάδι (μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Λεβαδείας), ἐν τῶν ὁποίων καὶ σήμερον ἔτι λειτουργεῖ ὡς χάρι καὶ καλεῖται Παλιοκούντουρα. Κεῖνται δὲ τὰ Παλιοκούντουρα ἐπὶ τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Θηβῶν, μετὰ τὸ χωρίον (33 χιλ.) Βιλιαρὶ εἰς πευκόφυτον περιοχὴν, διὸ προτιμᾶται δι' ἐκδρομὰς ὑπὸ τῶν φυσιολατρῶν. (Βλ. Ἐλευθερουδάκη, Ὁδηγ. ταξιδιώτου. Ἑλλάς, σ. 147).

*
* *

Ἄλλ' ἴσως μὴ εἶπη τις, ποίαν βιολογικὴν σημασίαν ἔχει ἡ διατριβὴ τοῦ Ψελλοῦ περὶ κοντούρων ἵππων;

Καὶ ἀπαντῶ παραπέμπων εἰς ὅσα ἐλεχθησαν ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ Ἀνθρωπολ. Ἐταιρείᾳ (Πρακτ. τοῦ ἔτους 1925, σ. 40) ἔξ ἀφορμῆς τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ Τζουρουκτζόγλου «περὶ εὐγονίας», ὅπου ἀναφέρω, ὅτι ἡ ἀποκοπὴ τῆς οὐρᾶς σκύλων καὶ ἵππων καὶ ἡ διάτρησις τῶν ρωθῶνων καὶ ἡ σχίσις τῶν ὠτίων ἄλλων ζῴων (βλ. παραπάνω διατριβὴν Ψελλοῦ περὶ κοντούρων) εἶναι μία ἐπίκτητος ιδιότης (γνώρισμα) μὴ κληρονομουμένη εἰς τὰ ἔκγονα (κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σύμφυτον ἢ ἐκ γενετῆς ιδιότητα). Διότι μέχρι τοῦδε, ὕστερα ἀπὸ τόσους αἰῶνας (ἵνα μὴ εἶπω χιλιετηρίδας), πού γίνεται ἡ ἐγγείρησις αὕτη, δὲν παρετήρησαν νὰ γεννῶνται ἀπὸ κολοβὰ σκυλιὰ κολοβὰ σκυλάκια, μηδὲ ἀπὸ κολοβὰ ἄλογα κολοβὰ πουλάρια.

Ἡ μὴ κληρονομικότης τῶν κολοβῶν σκύλων καὶ τῶν κοντούρων ἀλόγων ὑπῆρξεν ἕνα ἰσχυρὸν ἐπιχειρήμα διὰ τοὺς παλαιότερους ἐρευνητάς, δισχυριζομένους, ὅτι καὶ κάθε ἄλλη ἐν τῷ βίῳ κτηθεῖσα ιδιότης (ἐπίκτητος) ἀεῖποτε δὲν κληρονομεῖται εἰς τὰ ἔκγονα.

Νεώτεροι ὅμως ἐρευνᾶ ἐπὶ κατωτέρων ζῴων παρέχουν ἐνδείξεις, ὅτι μερι-

καὶ ἐπίκτητοι ἰδιότητες κληρονομοῦνται καὶ δὴ τῇ μεσιτεία ὁρμονῶν, ἐκκρινόμενων ὑπ' αὐτῶν τῶν πεπηρωμένων ὀργάνων. Αἱ ὁρμόναι αὐταί, ὅταν εἶναι ἄφθονοι, ἐπιδροῦν ἐπὶ τὰ γεννητικὰ κύτταρα (ὠάρια ἢ σπερματοζῶάρια) τοῦ πεπηρωμένου ζώου, τροποποιῶσαι τὴν σύνθεσιν τοῦ βλαστοπλάσματος αὐτῶν (Ἀνατομικὴ Ξη ἐκδ. τ. 1, σ. 43, τ. ἔ. τῆς μετὰ μεῖξιν ἐνδεχομένην γονιμοποίησιν καταβολῆς τοῦ ἐμβρύου)¹.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΗ ΜΕΛΩΝ

ΧΗΜΕΙΑ ΤΡΟΦΙΜΩΝ. — **Inhibition of enzymatic phenomena of the rancidity in the Greek salted and pressed fish**, by *George C. Kelaiditis* *. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Σπύρου Δοντᾶ.

The alterations, in taste and smell, which are brought about in the fat salted and pressed fish, without the intervention of harmful bacteria and fungus, show all the characteristic phenomena of rancidity of the unsaturated fatty acids, which mainly are due to purely enzymatic reactions of the hydrolytic and oxidizing enzymes on the fish oils. The hydrolytic reaction is due to the *lipase*, which according to the experiments of R. Amon (1934—1940) is found in the liver - pancreas organs of the small fish and under favorable conditions causes the hydrolysis of glycerides of fish oils into fatty acids and glycerin.

The oxidizing enzymatic reaction is attributed to the *Lipoxidase* so called by André and Hou (1932) and which is found in the fat fish and especially in the fat flesh of the fish according to the special study of I. A. Banks (1937).

Lipoxidase causes oxidation in the unsaturated fatty acids and phospholipoids, creating organic peroxides, which further on are decomposed into various aldehydic and cetonic compounds as well as gas, acids and other elements. These compounds give to the salted and pressed fish the altered taste and smell of rancidity.

The enzymatic reaction of lipoxidase is activated by the light and hel-

¹ Γ. Σκλαβοῦνος. «Περὶ τοῦ πρώτου ἐμβρυϊκοῦ κυττάρου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰ τοῦ τετελειωμένου ὀργανισμοῦ κύτταρα». Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὴν διδασκαλίαν μου τοῦ μαθήματος τῆς Ἀνατομικῆς τῇ 11 Νοεμβρίῳ 1899 ἔνθα περιγράφονται αἱ παλαιότεραι δοξασίαι, ἰδίως τοῦ Weissmann.

* ΓΕΩΡΓ. Κ. ΚΕΛΑΪΔΙΤΟΥ: Ἀναστολὴ τῶν ἐνζυμικῶν φαινομένων τοῦ ταγγισμοῦ εἰς ἐλληνικοὺς ἀλιπάστους ἰχθῦς.